

278. Strängnäs, Domkyrkan.

Pl. 137. Pl. 3: B 702.

Litteratur: B 702, L 956. — J. Peringskiöld, F1 5: 5, bl. 24, Monumenta Sudermanniaë; O. Hermelin, Åkers härads fornlemningar, s. 222, 369; Yngvars saga víðfjrla, utg. av E. Olson (1912), s. 65.

Äldre avbildningar: Peringskiöld (i F1 5: 5); Chr. Ehrenhoff (originalteckning i Peringskiölds Monumenta Sudermanniaë, träsnitt i B 702); Hermelin a. a.; Brate 1895 (ATA).

Runstenen, som blott är ett fragment, sitter inmurad i Domkyrkans södra yttervägg, i stenfoten, nära Sö 276.

Brun sandsten. Höjd 1 m., bredd 1,39 m. Av ristningen är blott nedre delen bevarad. Ett stort stycke av stenytan har flagrat av på h. sidan; det fanns ännu kvar, då den äldsta teckningen på 1600-talet utfördes.

Inskrift (det inom [] supplerat efter B 702):

kunbiurn lit raisa : st p[ana]imuntir :

5 10 15 20 25

Gunnbiorn let raisa st[ain]

»Gunnbjörn lät resa stenen»

Till läsningen: Av 1 **k** finnes endast bst, av 2 **u** endast nedre delen i behåll, men båda runorna äro fullt säkra. Av teckningen i B 702 framgår tydligt, att 1 **k** varit inskriftens första runa. 10 **i** är icke stunget. 15 är vanligt **s**, men 17 **s** har första staven neddragen till nedre slinglinjen. Av 19 **p** synes bst svagt, men dock fullt säkert. Därefter följa tre runor, av vilka numera endast hst kunna skönjas. 23 **i** är däremot säkert; ingen bst har här funnits. Övriga runor äro fullt tydliga. 28 är **i**, icke **a**. — Peringskiöld: 19—29 **pinaimuntir**. — C. E. (orig.): 19—29 **panaimuntir**. 20, 21, 22 och 26 ha alla korta bst, men 20 är tydligt **a**, icke **e**. Träsnittet i *Bautil* har däremot **e**. — Hermelin: **penaimuntir**. — Brate: **--naimuntir**. »Att . . . 19 varit **p** och att 20 haft prick såsom i B och hos Hermelin, kan nu icke ses, ehuru visserligen en svag skuggning till kst. i **p** finnes. De övriga runorna äro synnerligen tydliga.» — Huruvida runan 20 har varit **a** eller **e** kan sålunda ej säkert avgöras.

Slutet av inskriften, runföljden **panaimuntir**, kan ej säkert tolkas. Det vore visserligen frestande att i senare delen **aimuntir** se genitiv av mansnamnet *Æimundr*, som även förekommer på en annan Strängnäs-sten (Sö 279), men då runan 28 är tydligt **i**, icke **a**, och då det föregående 19—21 **pan** (eller **pen**) förblir otolkat, kan detta knappast bli mera än ett osäkert förmodande.

Enligt ett meddelande till E. Olson (*Yngvars saga*, s. 65) skulle Brate ha tänkt sig läsningen **unaimuntir** som möjlig (dock framhållande det första **u** som osäkert). Detta ville han tolka: [*s*]un *Æimundar* 'son till Emund'. Om denne inskriftens Emund är identisk med den Emund, som enligt »Yngvars saga víðfjrla» var Ingvars fader (se nedan Sö 279), skulle även Sö 278 höra till Ingvar-stenarna. Man skulle kanske t. o. m. kunna räkna med möjligheten att den 'son till Emund', över vilken stenen är rest, har varit Ingvar själv.

Namnet *Gunnbiorn* förekommer möjligen på ännu en sörmländsk runsten, Sö 306. Dessutom är det känt från några uppländska inskrifter (L 209 Myrby, Danmarks sn; L 285 Bro, Edsbro sn; L 722 och 723 Klysta, Vårfrukyrka sn; sten vid Spånga kyrka) och en gotländsk (Sanda-stenen i Statens Historiska Museum, inv. 13127). Det förekommer, om också sparsamt, under medeltiden såväl i Sverige som i Norge och på Island.

279. Strängnäs, vid Domkyrkan.

Pl. 137. Pl. 3: B 701.

Litteratur: B 701, L 959. — J. Peringskiöld, Fl 5:2, Monumenta Sudermanniae; R. Dybeck, Runa (fol.) 2 (1874 f.), s. 19, 26; O. Hermelin, Åkers härads fornlemningar, s. 223; Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1 (1877), s. 10; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10:1), s. 208; F. Braun i Fornvännen 1910, s. 111 f.; O. von Friesen, *ibid.*, s. 206 f.; Yngvars saga víðförla, utg. av E. Olson (1912), s. 58.

Äldre avbildningar: Peringskiöld a. a. (och B 701); Brate 1895 (ATA); Braun 1910 (ATA).

Stenen fanns på 1600-talet enligt Peringskiöld »i jorden wijdh Strengnäs Gymnasii Trappa». Teckningen visar också, att stenen har varit lös och icke inmurad i någon vägg. Vid mitten av 1700-talet fanns den, enligt Lars Hallmans omkring 1760 författade Strängnäsbeskrivning (*Det gamla och nya Strängnäs*, tryckt 1853), »i rådman Brunos trädgårdsmur», ditflyttad år 1714. Den var sedan länge bortglömd, men anträffades åter år 1871, »liggande nederst i en trädgårdsmur långt bort i staden». ¹ Följande år flyttades den med Södermanlands Fornminnesförenings begivande till brukspatron Herman Mannerstråles egendom Fridhem straxt utanför staden och restes där på en kulle nära sjön, »inom en af föreningen förut upprensad och af stora kullerstenar i kretsform lagd stensättning». Sedermera (1905) har emellertid stenen blivit förd till planteringen vid Domkyrkan, där den nu står rest, utanför västra gaveln.

Granit. Höjd 0,65 m., bredd 1 m. — I likhet med flera andra av Strängnäs-stenarna är även denna blott ett fragment, den mellersta delen av en tydligen ganska stor runsten. Ristningen på det bevarade stycket är tämligen väl bevarad.

Inskrift:

ai ua : -- a - uni * aimunt sunarla : a : serk || l

Æi [hagg]va [stein] . . . [s]yni Æimund[ar] sunnarla a Særkl[andi]

»E hugga stenen . . . Emunds söner . . . söderut i Särkland.»

Till läsningen: 1 a är tydlig. Av 2 i finnes endast halva hst i behåll, men någon bst har tydligen icke funnits. Framför 4 a är endast nedre delen av en stav synlig, men den svaga krökningen åt v. visar, att den har varit bst i ett u (eller r). Av 5—8 är endast nedre delen kvar, 7 har bst till a. Slingan var skadad redan på 1600-talet enligt Peringskiölds teckning. I den högra slingan äro alla runorna fullt säkra. 25 är a, icke o. 27 e har tydlig prick. 28 r är skadat (redan hos Peringskiöld); endast nedre delen av hst och bst återstår. — Peringskiöld: 1—2 ai, 3—8 ua : -- a -, 25 e, 26—30 si-kl (L 959 sunarlar : si · ku ·). — Aminson och Dybeck; sunarla : a : si-kl. — Brate: 1—2 ai, 3—8 ua : s-a-, 25—30 a : serkl. — Braun: 25—30 a : serkl.

1—2 ai är säkerligen början till ett personnamn, namnet på den som har rest stenen. Æimundr kan det dock icke vara, framhåller Brate, enär det i så fall skulle ha stått suni : sina, icke [s]uni : aimunt[ar]. Samma anmärkning har von Friesen gjort gent emot Braun, som just velat utfylla första namnet som Æimundr. Men det finns andra namn på Æi-, som kunna komma i fråga: Æirikr, Æilifr o. d. — 3—8 ua : -- a - synes vara rester av orden [hak]ua : [st]a[in] 'hugga stenen' framför vilka gått ett predikatsverb [lit] 'lät'. — 9—17 kan med stor sannolikhet utfyllas [s]uni : aimunt[ar] 'Emunds söner'. (Bugge har i stället föreslagit [at:]uni : aimunt[ar] : sun] 'efter Unne, Emunds son.) Jämte orden [pina:at] ha sålunda två namn haft plats mellan runföljderna 3—8 och 9—17. — Slutorden äro, såsom Bugge framhållit, allittererande:

[dou] sunnarla a Særkl[andi].

¹ Lektor Aminsons uppgift (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* 1, s. 10), att stenen »ännu år 1834 satt i södra långväggen i här varande läroverkshus», torde bero på något misstag.

Samma versifierade vändning, som vi förut känna från Gripsholm-stenen, Sö 179, återkommer sålunda här. På grund härav har man rätt att räkna även denna sten bland Ingvar-stenarna, fastän namnet Ingvar ej finnes här. Märkligt är då, att inskriften innehåller uttrycket *syni Æimundar*. Enligt »Yngvars saga víðforla» var Ingvar son till en Emund, som var frände till svenska konungahuset. Denna uppgift synes bekräftas av Strängnäs-stenen. Namnet *Æimundr* är för övrigt mycket sällsynt i runinskrifterna. Det förekommer på L 1053 Järsta, Valbo sn (Gästr.), där enligt Fr. Sander och von Friesen (*Upplands runstenar*, 1913, s. 37) konung Emund troligen åsyftas, Öl 10 Alvlösa, Smedby sn (*eimunr*), Sö 329 Åkers kyrka, möjligen också på närmast föregående inskrift, Sö 278 (*aimuntia*). Anmärkningsvärt är, att de båda sistnämnda befinna sig i och invid Strängnäs. Man kan därför svårigen räkna med en tillfällighet, då man sammanställer inskriftens *Æimundr* med sagans Emund, fader till Ingvar. De söner till Emund, som ha dött »söderut i Särkland» och över vilka stenen är rest, kunna mycket väl, såsom Braun förmodat, vara bröderna Harald och Ingvar, som omtalas å Gripsholm-stenen.

»Stenarna äro», säger von Friesen, »troligen införda till sina nuvarande platser från en gård, belägen mellan Strängnäs och Gripsholm. Men ha de stått på samma plats, röra de säkerligen samma personer — Harald och Ingvar, Emunds söner. Gripsholmsstenen är rest af Haralds moder Tola; att hon ej reser stenen jämväl till minne af Ingvar, hvilkens bror hon berömmar Harald af att vara, beror uppenbarligen därpå, att hon ej är Ingvars mor, ej står i släktskapsförhållande till honom. Den andra stenen — Strängnässtenen — är rest öfver båda Emundsönerna af en man, som ej kan heta Emund, men som troligen heter Erik, då detta namn är det andra namn på *ai-*, som förekommer i den enligt Yngvars saga med svenska konungahuset befryndade Ingvars släkt. Erik är troligen bror till Ingvar och halfbror till Harald.»

von Friesen har, i anslutning till Brauns förslag, utfyllt inskriften å Sö 279 på följande sätt:

ai[rikr : lit : hak]ua [st]a[in : pina : at : ikuar : auk : haralt : s]uni : aimunt[ar : pair : tuu :] sunarla : a : serkl[anti]

280. Strängnäs, vid Domkyrkan.

Pl. 138. Pl. 3: B 700.

Litteratur: B 700, L 958. — J. Peringskiöld, *Monumenta Sudermanniae*; O. Hermelin, Åkers härads fornlemningar, s. 223, 365; Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1 (1877), s. 11.

Äldre avbildningar: P. Törnevall (i Peringskiölds *Mon. Sud.* och i B 700); R. Dybeck (teckning i ATA); Hermelin a. a.; Brate 1895 (ATA).

Runstenen låg i äldre tid i Domkyrkans golv, vid södra porten straxt innanför ingången, blev år 1874 upptagen och rest på kyrkogården S om kyrkan, mitt för biskopshuset.

Röd sandsten. Höjd 1,98 m., bredd 1,40 m. Ytan är, trots långvarig avnötning, ganska ojämn och har uppenbarligen vid stenens ristande icke varit särskilt omsorgsfullt släthuggen. Ristningen har ursprungligen varit djupt inhuggen, men är numera delvis utplånad genom trampning under den tid, då stenen låg i kyrkans golv. Särskilt gäller detta om nedre delen av korset och runorna på högra sidan.

Stenen är i det närmaste fyrkantig. Inskriften är till större delen anbragt inom en enkel slinga, som följer stenens ytterkontur med början på högra sidan upptill. Den har inga ornamentala detaljer. Slutet följer i en kortare slinga upptill innanför huvudslingan; den bildar i vänstra hörnet upptill en bandknut och avslutas med en liten spiral. Mot runslingans enkelhet kontrasterar starkt det rikt utsmyckade korset, som fyller stenyttans mitt och starkt tilldrager sig uppmärksamheten. Det är av en likarmad typ, som i enklare former är välkänd från åtskilliga runstenar i Södermanland.

Med avseende på själva ristningstekniken skiljer sig Sö 280 från flertalet runstenar. Linjerna bilda icke i botten jämna rännor, utan bestå — såsom man tydligt kan se på den vänstra bilden pl. 138 — av en rad täta prickar. De ha sålunda icke huggits på vanligt sätt med mejsel utan med en spetsig hacka. Samma prickteknik har, såsom S. Lindqvist påpekat (*Den helige Eskils biskopsdöme*, s. 36 f.), använts i den ornerade gravhällen från Sundby kyrka, Sö 117.

Stenen saknar fotstycke. Såväl upptill som nedtill förefaller kantytan att vara ursprunglig. Stenen har sålunda från början aldrig varit rest utan avsedd att ligga på marken. Inskriften talar också endast om att man har låtit »hugga denna sten», icke om att den har varit rest.

Runstenen Sö 280 är sålunda en kristen gravhäll, som ursprungligen har legat över en grav, antingen på den gamla kyrkogården eller i golvet inom en kyrkas väggar. Den är det äldsta bevarade vittnesbördet om tillvaron av en kyrka i Strängnäs. I sin art är den enastående bland runristade stenar i Södermanland.

Inskrift:

nbiur . auk þau . ut --- uk . mupkni . litu . aukua . stiṅ . þna . iftir . ulfrik . auk . þa . þ -- a . fapka auk .
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
- auṗ . sun . utrlaukar
70 75 80

-biorn ok þau Und[rlau]g möðg[i]ni letu haggva stein þenna æftir Ulfrik ok þa . . . fædga ok . . . , sun Undrlaugar.

»-björn och Underlög, moder och son, läto hugga denna sten efter Ulvrik och . . . , fader och son, och efter . . . , Underlögs son.»

Till läsningen: 1 **n** är säkert, icke **a**. Om framför detta **n** funnits någon runa, kan ej med säkerhet avgöras. Ytan är starkt sliten och slingan går alldeles ut i stenens kant. Möjligen kan här ett litet stycke med en eller annan runa ha blivit avslaget eller avnött. Framför **n** finnes verkligen övre delen av ett mot slinglinjen vinkelrätt streck, som förefaller ristat; men huruvida det är del av en runa eller en slingan begränsande linje kan ej avgöras. Efter 13 **t** finnes endast en hst, ej ett spår av tillhörande bistav. Därefter plats för 2 à 3 runor. Det skadade kan med hjälp av inskriftens sista ord med full visshet utfyllas som 14—16 **rla**. Icke stungna äro 18, 22, 31, 64, 82 **k**, 20 **u**, 27, 36, 41 **i**. Några stungna runor förekomma över huvud taget icke i inskriften. Av 19 **m** finnes endast hst i behåll; men avflagringens skålformiga utseende tyder på att runan har varit **m**. 24 **i** är ett tydligt hugget streck mitt i den korsande bandslingan; då det knappast kan ha ornamentalfunktion, måste det uppfattas som **i**-runa. Bst i 25 **l** och 27 **t** äro svaga. 29 är **a**, icke **h**. Av bst i 37 **n** är knappast något synligt; också hst är svag. Från 38 **þ** t. o. m. 51 **k** äro alla runorna mycket djupa och tydliga. 52 **a**—57 **þ** äro mindre tydliga men dock säkra. Efter 57 **þ** ytterligare 3 (högst 4) runor i ordet, varav den sista är **a** (tydligt). Därframför nedre delen av en stav, som lutar svagt åt vänster; snarast **u**, möjligen **r**. 61—65 **fapka** är tydligt. Mellan 65 **a** och 66 **a** har intet varit ristat. Runan 69 har bst mycket tydlig och djup på h. sidan om hst; den går något över hst, men ej på långt när så mycket som i inskriftens **a**-runor. Bst på högra sidan är rak och fortsätter ej uppåt mot slinglinjen. Ytan är dock här ojämn, och möjligen har 69 varit **k**, vilket det närmast liknar. 72 gör snarast intryck av **a**, men bst är nästan vinkelrät mot hst; på h. sidan böjer den t. o. m. svagt nedåt. Alldeles omöjligt är icke, att **t** avses, eller att ristaren illa återgivit ett **t** i en förskrift. Återstoden av inskriften är fullt tydlig. — B 700: 1—5 **abiur**, 12—18 **ut---k**, 19—24 **--apkn**, 57—60 **þ--a**, 69—72 **kaut**, 76—84 **utrlakir**. — Dybeck: **ibiur**, **ut---k**, **-upkn**, **þ--a**, **kaua**, **utrlakar**. — Hermelin: **iubiur**, **ut--uk**, **-upkni**, **þ--a**, **kaua**, **utrlaukar**. — Brate: **nbiur**, **ut---uk**, **-upkni**, **þ--a**, **kaua**, **utrlaukar**.

Tyvänn höra inskriftens namn till dess mest skadade eller svårlästa partier. Det första, 1—5

nbiur, är givetvis ett mansnamn på *-biorn*, ehuru den sista runan **n** fattas. Förleden har varit en kort form på **n**, möjligen *Gunnbiorn* (som i Sö 278). Möjligen är 1 **n** fel för **a**, såsom Brate förmodar, ehuru liknande fel ej förekomma i inskriften. Namnet *Abiorn* är väl styrkt både från runinskrifter (Öl 15, L 154, 316, 624, 673) och medeltida urkunder (Lundgren). Att **utrlauk** skall uppfattas som *Undrlaug*, framgår av runinskriften från Tynäs på Tosterön, Sö 328, där samma namn även förekommer, tecknat **untrlah**. F. ö. är det fullständigt okänt, både från vikingatiden och medeltiden, och det måste därför ha varit mycket sällsynt. Det är därför ytterst sannolikt, att *Undrlaug* i de båda närbelägna inskrifterna avser samma person. *Ulfrik* finnes även på en uppländsk runsten (Lingsberg, Vallentuna sn). De båda återstående namnen kunna ej fastställas. Möjligen är det sista (69—72) **kaut**, d. v. s. ack. av *Gautr*, om nämligen den sista runan kan få uppfattas som ett **t**.

Runan **i** är utelämnad i 38—40 **pna**, måhända också i 19—24 **mupkni**, d. v. s. *møðgini*. Men lika möjligt är, att de båda sista runorna äro omkastade, sålunda återgivande ett *møðgin*. **au** är sannolikt tecken för *q* i **aukua**. Språkligt intressanta äro de båda uttrycken *þau Undrlaug møðgini* och (ack.) *þa . . . fæðga*. Om *fæðgar* och *møðgini* se ovan Sö 176.

281. Strängnäs, Domkyrkan.

Pl. 139.

Litteratur: Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1 (1877), s. 3, 9, 11; R. Dybeck, Runa (fol.) 2 (1874 f.), s. 19, 41; O. Hermelin, Åkers härads fornlemningar, s. 223, 373; Yngvars saga víðförla, utg. av E. Olson (1912), s. 57, 65.

Äldre avbildningar: Dybeck a. a. pl. 30 n:r 21; Hermelin a. a.; Brate 1895 (ATA); F. Braun 1910 (ATA).

Runstenen, som i likhet med flera andra av Strängnäs-stenarna endast är ett fragment, upptäcktes år 1863 i dörröppningen mellan den s. k. bondkyrkan och dess sakristia, tvenne magasin i Domkyrkans sydvästra hörn. Den låg där såsom tröskel. Genom Södermanlands Fornminnesförenings försorg blev den 1868 uttagen och 1874 infogad i Domkyrkans yttervägg på västra gaveln, söder om huvudingången.

Sandsten. Längd 1 m., bredd 0,82—0,67 m. Det bevarade stycket har utgjort mellersta delen av en runsten. Det var vid anträffandet brustet i tre delar, som blivit sammanfogade med cement och järnnaglar. Ristningen är synnerligen tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

alui : lit · kira : kubl : ifti burpur : ulfs · þir · au miþ · ikuari : o : sirk · lat

. . . . let gerva kumbl æfti_[R] broður Ulf. Þær au_[st] með Ingvari a Særklandi

» lät göra minnesmärket efter Ulvs broder. De . . . österut . . . med Ingvar i Särkland.»

Till läsningen: Av 1 **a** finnes endast h. bst, men denna är fullt tydlig. Icke stungna äro 6, 9, 16, 31, 36, 46 **i**, 8, 39 **k**. Någon stungen runa finnes icke i inskriften. Av 34 återstår utom hst endast övre delen av bst; runan kan sålunda ha varit **u** eller **l**. 35 **m**: v. bst är borta. 44 är tydligt **o**. Sk efter 48 **k** är säkert hugget. Av 51 **t** är endast v. bst kvar. — Hermelins teckning har **iftir**, sålunda med ytterligare en runa bevarad efter 19 **i**; likaså visar den 1 **a** helt bevarad och av 35 **m** även v. bst. Säkerligen är detta oriktigt. Dybecks ungefär samtidigt utförda avbildning överensstämmer i dessa detaljer fullständigt med stenens nutida utseende.

De bortslagna styckena av stenen ha av inskriften att döma icke varit särskilt stora. Vad toppstycket angår, har det utom namnet på den döde säkerligen haft ett uttryck, som angivit släktskapen mellan honom och den som har låtit göra minnesmärket (**sun sin** l. dyl.). Det skadade namnet i inskriftens början är sannolikt ett kvinnonamn på *-vi*. Stenen är sålunda rest av en moder över hennes son, »Ulvs broder».

Efter minnesformeln följer en ny sats, inledd med **þir**. Detta **þir** måste avse den man, åt vilken inskriften är ägnad, och hans broder Ulv. Det därpå följande ordet har sannolikt varit *austr* (eller *austarla*). Om detta antagande är riktigt, visar ordföljden på metrisk form. *Austr* torde ha allittererat med *Ingvar*. Sålunda

*þæir au[*str* foro] með Ingvari.*

Möjligen har, liksom på Lundby-stenen (Sö 131), därefter följt ännu ett verspar:

a Særkland[i liggia synir . . .].

Minst tre ord skulle i så fall ha haft plats i den inre slingan på toppstycket. Häremot talar emellertid i någon mån den bredd, varmed inskriftens sista runor äro anbragta. Den tycks snarast antyda, att den inre slingan avslutats med ordet **sirk·lat**[i]. Skulle detta ha varit fallet, har *a Særklandi* hört till det föregående predikats verbet, vilket då ej kan ha varit »foro», utan »dogo», »fölla», »ändades» l. dyl.

Man kan följaktligen förmoda, att det förlorade fotstycket i den högra slingan har haft 6—10 runor. På vänstra sidan har rundjurets hals gått i en båge mot stenens ytterkant. Endast några få runor ha här haft plats, bildande förled i ett kvinnonamn på *-vi*. Intet förut känt sådant stämmer med det bevarade slutet **-alui** (se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, 1927, s. 109). Dybeck, Brate, E. Olson föreslå ett *Hallvi*. Men den förstnämnde anmärker, att detta namn »är i förhållande till runslingans beskaffenhet nog kort och tör kunna utbytas mot ett längre».

Att den döde, över vilken stenen är rest, kallas »Ulvs broder», torde förutsätta, att Ulv varit en framstående, allmänt känd man. Jfr att Harald på Sö 179 betecknas som »Ingvars broder». Ulv är visserligen ett rätt vanligt namn, men det kan förtjäna påpekas, att en av de sörmländska Ingvarstenarna, Sö 108 Gredby (vid Eskilstuna), är rest över en Ulv, »som var på färd med Ingvar».

Om *kumbl* se nedan Sö 296.

282. Botkyrka kyrka, Svartlösa hd.

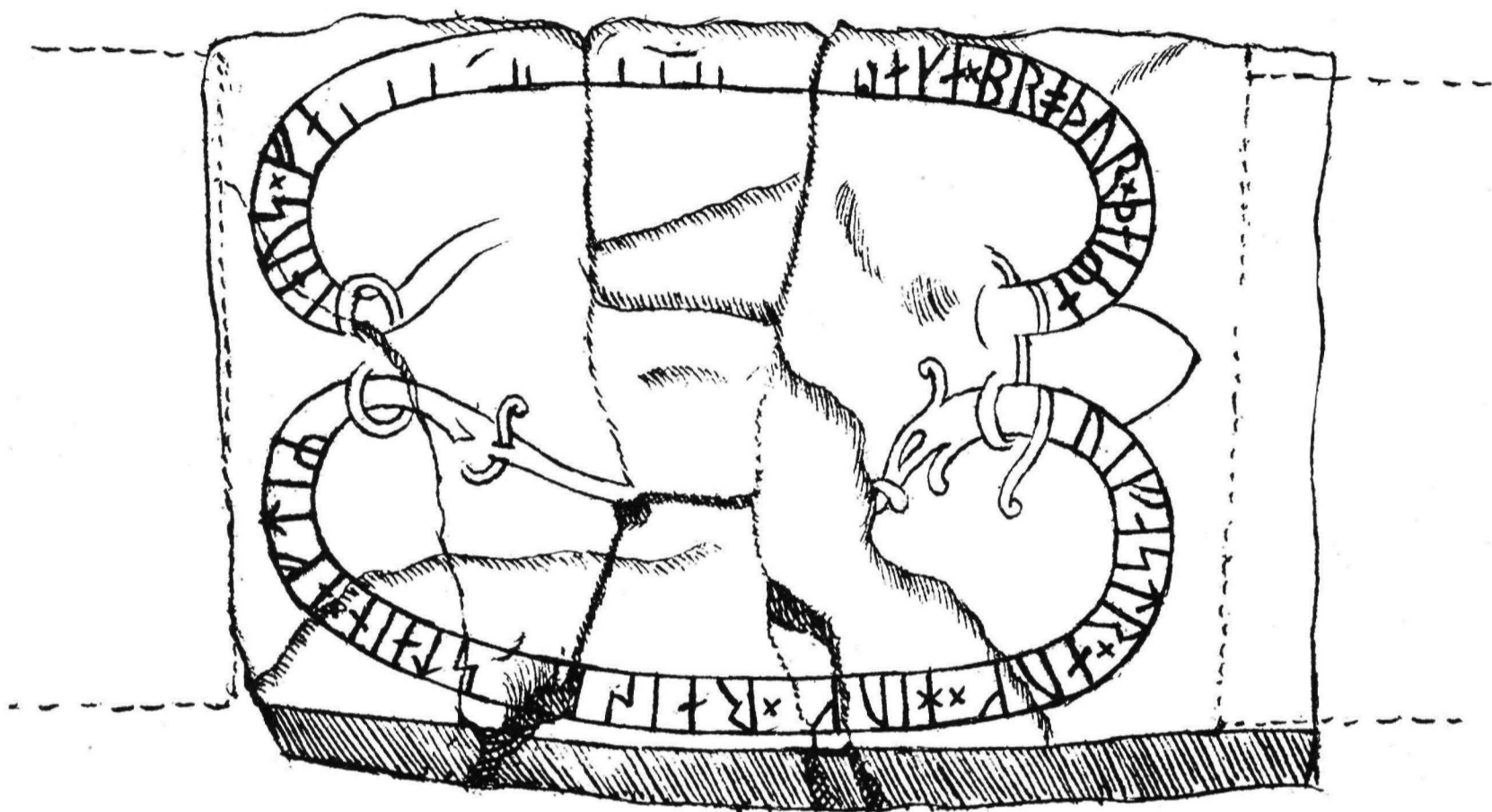
Pl. 198.

Litteratur: L 815. — Joh. Bureus, Fa 5, s. 14, Fa 6:1 n:r 226; F. Burman i *Nova Acta R. Soc. Scient. Ups.* 5 (1792), s. 312; Joh. Peringskiöld, Fl 5:3, s. 11; R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 1 (1855), s. 35, *Reseberättelse* 1864, 1866 (ATA); O. Hermelin, *Svartlösa härad*, s. 1, 69; S. Boije, *Anteckningar* (ATA).

Avbildningar: Peringskiöld a. a.; Hermelin a. a.; R. Haglund etsning, efter avtryck av S. Boije. — Enligt Liljegren (L 815) skall stenen ha funnits bland Burei »i koppar stuckne Runstenar» (och denna uppgift upprepas i Boijes och Brates anteckningar), men den har av mig ej kunnat återfinnas bland dessa. (Tryckfel hos Liljegren A* i st. f. A?.)

Runstenen var känd redan av Joh. Bureus. Den låg »i Botekyrkia kyrkedör». Bureus uppger vidare, att den var »söndrig»: »Han var 14 Jan. 1602 i 8 st. sunder». En »afritning» av stenen fanns »i andre boken, »men det let Joh. Henr. [Johan Henriksson Axehjelm] bortkomma 1633». Peringskiöld avtecknade samma sten »i Botkörke Wåknhus yttre dör». Här låg den ännu kvar på Dybecks och Hermelins tid. Då var den emellertid genom kyrkfolkets tramp så

sliten och nött, att Dybeck betecknar den som »nu nästan oläslig»; han anser därför t. o. m., att den »knapt förtjenar uttagas». Hermelin gjorde en teckning av den ristning, som ännu var synlig, och både Boije och Brate ha noggrant nedskrivit sina iakttagelser. Peringskiölds teckning visar i huvudsak samma skador i stenen som Hermelins (och Haglunds) men själva ristningen är på den senare vida mera utnött. Vid Brates besök år 1900 var ett stort stycke av stenens kant på vänstra sidan, med runslinga, borta. — År 1926, då vapenhuset ombyggdes till gravkapell, var stenen så skadad, att man helt enkelt ej har sett, att den bar en inskrift. Den blev övertäckt av tjocka granithällar, som numera utgöra rummets golv.

Sö 282. Botkyrka.

Teckning av J. Peringskiöld (F1 5: 3).

Röd sandsten. Mått (enligt Boije): 1,60 × 1,10 m.

Inskrift (efter äldre källor):

uifastr × auk × hauk - × raist - stain × eftir × naus × fa ŷaka × bropur × þaira
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Vifastr ok Haukr raistu stain eftir . . . fa[ður] . . . brodur þeira.

»Vifast och Høk reste stenen efter . . . [sin] fader [och efter . . .] sin broder.»

Till läsningen: Bureus' båda anteckningsböcker avvika något från varandra i fråga om denna inskrift. Fa 6 har: **uifastr × auk × hauk × raist stain × eftir × naus f-þa aka × bropur þaira**; Fa 5 **uifastr × auk × hauk + raistu aka × bropur × þaira**. Burmans text överensstämmer i stort sett med Fa 5, men har följande avvikelser: 11—15 **haukh**, 38—41 **iki**, och efter sista ordet **þaira** ett **sin**. — Peringskiöld: **uifastr × auk × hiuk × rais-- stain × eftir ieus × fa--- ŷaka × bropur × þaira**. 4 **a** har bst endast t. v. om hst; alla övriga **a**- och **n**-runor ha dubbelsidig bst. Efter 14 **k** finnes plats för ännu en runa, trol. **ᚱ**; stenyttan är här skadad. 19 **s** är omvänt, i olikhet mot inskriftens övriga **s**-runor. 27 och 33 **e** ha tydlig prick, vinkelrätt mot hst. Av 38 **u** synes endast nedre

delen; läsningen är oviss, men **u** synes vara sannolikt. Bst i 44 **o** gå tvärs över hst. — Hermelin; **ui--str** × **au--hau-ṛ** × **rais--s-ain** × **iftir** × **--us** × ... **pur paira**. — Boije (Haglund): **ui--str** × **auk** × **h-uk-raist-stain** × **eftir** × **ṛaus** × **f...ur paira**. — Brate: **ui--str** × **au** × ... **eftir** × **ṛaus** × ... **ur paira**. 32 **n** är »ytterligt matt», men bst »synes under skynket». »Undersökningen har gifvit vid handen, att Boijes afbildning, som redan är etsad, är fullt riktig i allt, som kan kontrolleras.»

Om namnet *Vifastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 101. Till där förtecknade belägg kan läggas ett från Västergötland, L 1392 (T 59). *Haukr* synes icke vara säkert känt från någon annan svensk runinskrift. Möjligen är det dock samma namn, som förekommer på ett par uppländska runstenar: L 262 Gillberga, Tolfta sn (gen. **uks**), L 269 Hanunda, Hökhuvuds sn (ack. **uk**), D I 181 Gränby, Vaxala sn (dat. **huki**, se E. Brate, *Svenska runristare*, s. 105). Jfr fsv. *Hök*, fno. isl. *Haukr*. Synnerligen svårtolkat är inskriftens tredje namn. Bureus läsning **naus** har fått stöd av Boije och Brate. Men något verkligt mansnamn, som skulle kunna dölja sig under denna skrivform, är knappast känt. Om första runan har varit **h** — vilket lätt kunde läsas som ett **n** — skulle man kunna tänka sig ett *Hauss*, egentligen tillnamn (fsv. *hös*, isl. *hauss*, m. 'huvud, skalle'), »(han med den stora) skallen».

283. Botkyrka kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 139, 198.

Litteratur: R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 1 (1855), s. 35; O. Hermelin, *Svartlösa härad*, s. 1, 25; S. Boije, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: Hermelin a. a.; R. Haglund etsning (i ATA) efter, numera förlorat, foto av S. Boije.

Runstenen ligger under sydvästra hörnet av kyrktornet, endast till en del synlig. Den omtalas första gången av Dybeck, som säger sig ha upptäckt densamma. Då var ännu slingan på vänstra sidan synlig utmed västra tornmuren. Men vid en senare reparation har detta parti blivit övertäckt. Tyvärr är sålunda denna inskrift till större delen tills vidare otillgänglig för forskningen. Längst t. v. har ett hörn av stenen i senare tid blivit avslaget, varvid även några runor blivit skadade.

Gnejs. Längd 1,54 m., bredd 0,89 m. Runorna äro tydliga.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Boije och Brate):

k tufi : pair lit : u rais[a : stain : pinsa : ftir : ka -]

5 10 15 20 25 30 35

... [ok] *Tofi pair letu raisa stæin pinsa æftir* ...

»... och Tove, de läto resa denna sten efter ...»

Till läsningen: 1 **k** är säkert. 6 **p** är skadat. — Dybeck har sk : efter 1 **k**, och efter 13 **u**, däremot icke efter 12 **t**. — På Hermelins teckning är sista runan 33 **k**.

Tofi är ett i svenska runinskrifter sällsynt personnamn. Det förekommer i Sö 27 och 356, Öl 6(?), Ög 103, 177 och L 1246 Värnamo (Smål.). Men i hela Mälardalsområdet torde de båda sörmländska inskrifterna vara de första och hittills enda beläggen. Jfr det motsvarande kvinnonamnet *Tofa* Sö 76. *Tofi* och *Tofa* är kortnamn till namn sådana som *Porfastr*, *Porfinnr* och *Porfriðr*, *Porfinna*, *Porvi*. Om ljuds substitutionen *t* för *p* i kortnamn se Sö 179 *Tola*.

284. Botkyrka kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 140.

Litteratur: R. Dybeck, Sveriges runurkunder 1 (1855), s. 36; O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 1, 27; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Hermelin a. a.; Brate 1899 (ATA).

Runstenen, som är ett fragment, sitter inmurad i kyrkans norra yttervägg, straxt V om sakristian och nära takfästet.

Röd sandsten. Längd 1 m., bredd 0,58 m. Ristningen är till stor del bortvittrad eller skadad. Ett ankarjärn är fäst rakt genom stenen och skymmer bort en del av ristningen.

Inskrift:

una + brupu : - - -

5
- una, broðu[r]

» . . . broder »

Runan 2 liknar mest **n**, med bst nästan rakt över hst. Den kan möjligen också uppfattas som **t**, med bst utgående långt ned på hst. Därframför finnes endast nedre delen av två stavar; möjligen ha de tillsammans bildat ett **u**. 5 **r** står under järnbandet, men är tydlig. Följande runa är 6 **u**, icke **r**. I 7 **p** är övre delen av bst mycket svag; men säkert har runan icke varit **k**. — Hermelin: -ta + biufu :. — Boije: uta + bruku :. — Brate: uta + burku : ('äka man till Borga').

285. Botkyrka kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 140.

Äldre avbildning: Brate 1900 (ATA).

Några uppgifter, när och hur stenen har anträffats, äro icke kända. »Runstenen låg», säger Brate (1900), »på kyrkogården vid kyrkans östra ända med inskriftsidan uppåt; jag lät resa honom på foten mot kyrkväggen». Samma plats har stenen ännu, lutad mot kyrkans yttervägg på östra sidan.

Gråsten. Höjd 1,37 m., bredd 0,70 m. På h. sidan är ett stycke av stenen avslaget, med en del av runslingan. Ristningen är delvis grund.

Inskrift:

× **uikautrr · auk · - - fun · - rispu · sten · i · . . . ni · sina ·**

Vigautr ok . . . ræistu stæin æ[ftir] . . . [sy]ni sina.

»Vigöt och . . . reste stenen efter . . . sina söner.»

Till läsningen: 1 **u** är visserligen rätt svag, men torde dock få anses fullt säker; **u**-runan har samma form som i 15 och 22 **u**. 3—8 **kautrr** äro alla fullt tydliga, möjligen med undantag av bst i 7 **r**. Efter 9—11 **auk** är ett stycke av stenen bortslaget med sannolikt två runor. 14 **f** och 15 **u** äro säkra; däremot är bst i 16 **n** rätt otydlig, och av 17 finnes endast spår av hst (möjligen **a**). 19 **i** är icke stunget, icke heller 27 **i**; däremot har 25 **e** en tydligt huggen prick. — Brate: miokautrr · auk · - - kuna · rtu · pin · sten · a · . . . ni · sina ·.

Vigautr är ett sällsynt mansnamn. Det förekommer emellertid på en annan Södermanlandssten, Sö 25, och dessutom på Ög 197 och L 1222 Vetlanda sn (Smål.).

286. Botkyrka kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 141, 142, 194.

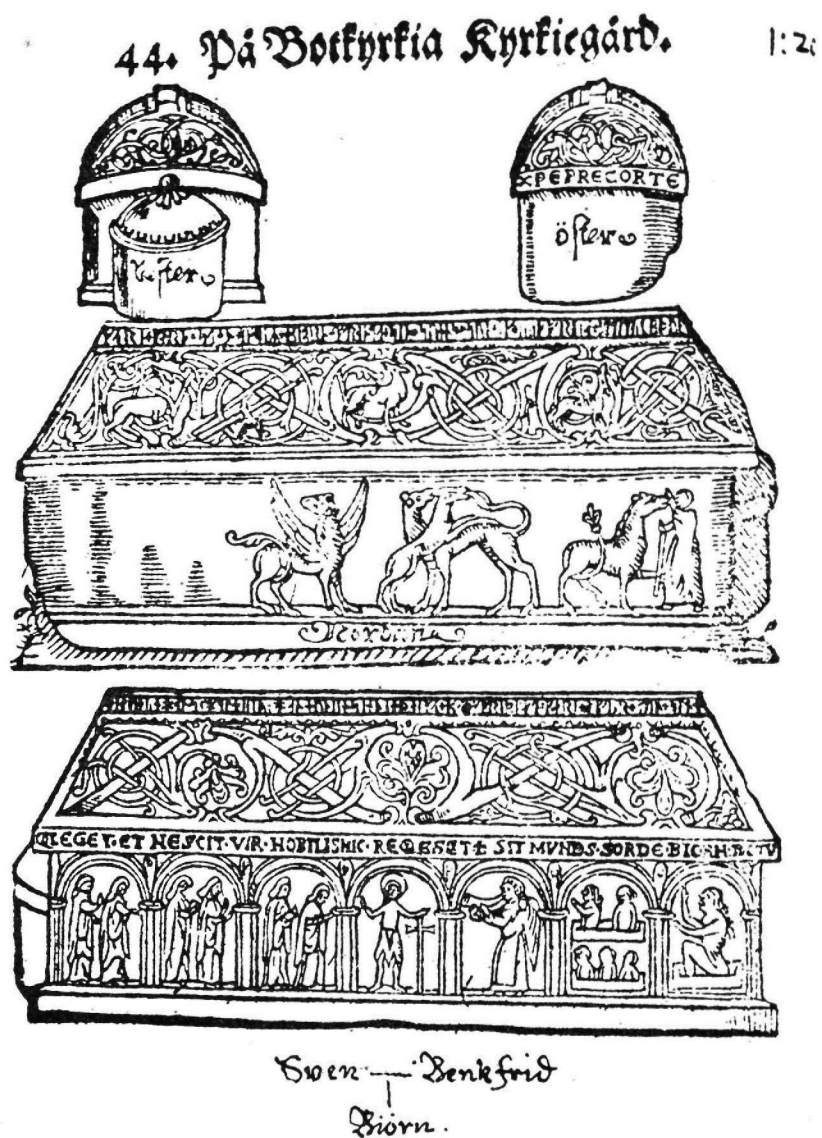
Litteratur: B 933, L 1629. J. Bureus, Monumenta Sveogothica (1624), n:r 44, F a 6 n:r 201, F a 5 s. 12, 13, F a 12 (»Sumlen») bl. 536 (Svenska Landsmälen, Bih. I, s. 214); O. Rudbeck, Atlantica, bd 3 (1698), s. 19, 269; J. Peringskiöld, Monumenta Sudermanniae; J. F. Peringskiöld, Fragmentum Runico-Papisticum (1721), Förordet, s. 7, 8; E. Benzelius, Annotationes in Vastovii Vitis Aquilonia (1708), s. 45; O. Celsius, Svenska runstenar I, s. 350; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 249 f.; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 149; L. Wiede, Griftvården vid Botkyrka (hs i ATA); H. Indebetou, Södermanlands minnen I (1877), s. 214 f.; H. Hildebrand, i ATS 2, s. 364 f., Från äldre tider (1882), s. 17 f., Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid (2 uppl., 1907), s. 96 f., Sveriges medeltid 3, s. 422 f., Medeltiden (i: Sveriges historia, bd 2, 1905) s. 98; J. Roosval i: Svensk konsthistoria (1913), s. 16, Die Steinmeister Gotlands (1918), s. 130 f.; N. Lithberg i Fornvännen 1915, s. 156; C. R. af Ugglas, Gotlands medeltida träskulptur (1915), s. 76, 79, 89; A. Lindblom i: Statens historiska museum, Vägledning i medeltidsavdelningen (1922), s. 83 f.; E. Brate, Sveriges runinskrifter (1922), s. 88 f.; E. Floderus i Fornvännen 1927, s. 263 f.

Äldre avbildningar: Av vikt för runinskriften äro endast de båda träsnitten hos Bureus a. a. och J. Peringskiöld a. a.

Gravvård av ett massivt stenblock, i sina grunddrag antydande en kyrkobyggnad med spetsigt sadeltak och med absid vid ena kortändan. Såväl sidor som tak äro försedda med rik skulptur i romansk stil. Taket är prytt med slingor och bladornament; på ena sidan äro bland dessa ornament instuckna djurbilder. På vårdens framsida är det nedre, lodräta fältet — kyrkans vägg — indelat i sju fält, skilda åt genom rundbågiga arkader. I mitten står Kristus, världsdömdaren. I fältet närmast t. h. om honom en ängel, blåsande i basun. I de båda yttre fälten t. h. ses de döda resa sig ur sina gravar. I de tre vänstra fälten skrida gestalter med ödmjukt böjda huvuden fram till dömdaren. Baksidan är endast delvis utfylld med skulptur; här finnas i högrelief fyra djur och en människogestalt.

Takets sluttande sidor begränsas nedåt av en lodrät kant. På denna är utefter framsidan och h. smalsidan en latinsk inskrift anbragt med sirliga majuskler. Över sadeltaket finnes en takkamm av omkring 3 cm. höjd. På denna är, utefter såväl framsidan som baksidan, en runinskrift inristad.

Överdelen, med sin utskjutande överkant, liknar ett lock. Men monumentet är dock icke en sarkofag, utan, som nämnt, en massiv sten, avsedd att stå över en grav. Den har ursprungligen funnits på kyrkogården i Botkyrka. Bureus anmärker, att framsidan var vänd mot söder och sålunda kortändan med absid mot väster. År 1816 fördes gravvården till Stockholm och införlivades med det kungliga museet på Slottet. Härom finnes i ett inventeringsprotokoll från Botkyrka 1830 (ATA) följande anteckning: »Det äldsta här befintliga Griftminne var ett *Granit Monument* i form af Likkista, som, efter föregången skriftlig anmälan hos Församlingens Pastor

Sö 286. Botkyrka.

Efter träsnitt i Joh. Bureus, Monumenta Sveogothica (F a 10: 1), 1624.

af Öfverkammarherren m. m. Friherre Stjerneld, öfverlemnades till Konungens Museum d. 15 Mars 1816, emot munteligt löfte af bemälte Herre om en Messhake till Botkyrka. Denna Messhake har ännu uteblifvit.» År 1865 överlämnades monumentet till Statens Historiska Museum, i vars medeltidsavdelning det nu har sin plats (inv.-n:r 3481).

Längd 1,68 m., bredd 0,50 m., höjd till takfoten 0,34 m., till takkammens överkant 0,54 m. Skulpturen är jämförelsevis väl bevarad, men monumentets kanter ha överallt skadats genom vittring och nötning. Svårast utsatt har givetvis takkammen varit. Runinskriften är svårt skadad, särskilt utåt kanterna. På h. sidan, framifrån sett, är kammen på ett par decimeters längd nednött eller avslagen till hälften eller mera. Denna skada har drabbat några runor i inskriftens början. Av äldre avbildningar att döma var inskriften något bättre bevarad på 1600-talet är nu.

Den latinska inskriften. utgör två rimpar och lyder:

+ Qi · LEGET · ET · NESCIT ·
VIR · NOBILIS · HIC · REQIESCIT · †
SIT MVVDVS · SORDE ·
BIORN : DiC TV XPE PRE[C]OR TE †

D. v. s. »Den som läser och är okunnig [må veta, att] en ädel man vilar här. Jag beder dig, Kristus, att du må säga: 'Han, Björn, må vara ren från [syndens] orenhet'.»

Runinskriften (med det inom [] supplerat efter Bureus och Peringskiöld):

1. På baksidan:

[k]ar[] + [k]æ[r]pi o stin + if[t]ir + biorn + fren[t]a + sæn + su[en]s + sun + -k + [be]nkfri[pa] + i ha[im]a[r]bu +
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

2. På framsidan:

--- ubu + hans + har + [lik]r[] + han + ynti + s[t]eni + bei[m]i + bankfripi a[t] + [k]ar-h----[r + su]n sin +
65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120

Karl gærði sten æftir Biorn, frænda senn, Svens sun ok Bænkfridar i Hamarby, ... hans. Her ligg hann undir steni þem[a]. Bænkfrif[æ] at ... sun sinn.

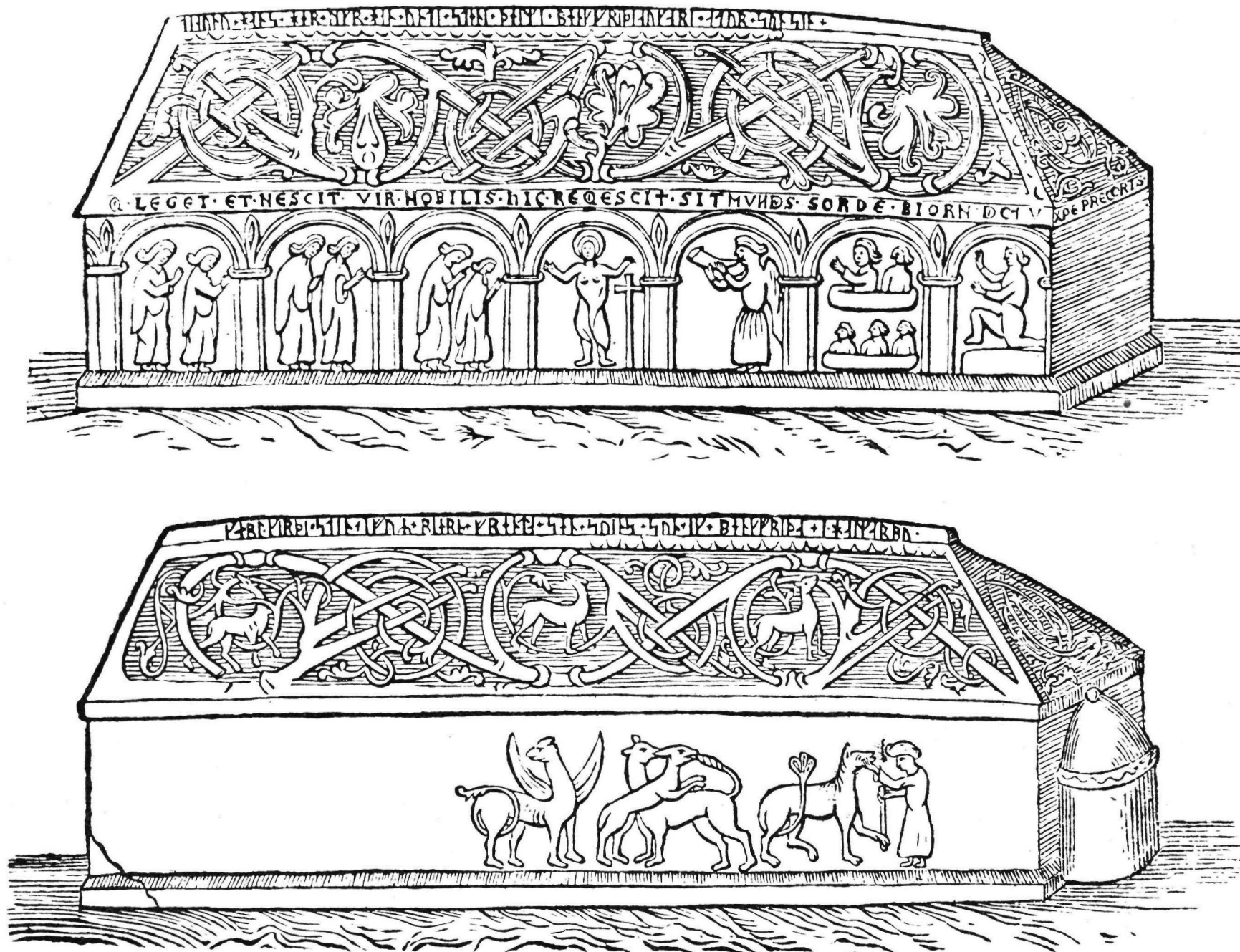
»Karl gjorde stenen efter Björn, sin frände, Svens och Bänkfrids son i Hammarby, hans ... Här ligger han under denna sten. Bänkfrid ... sin son.»

Inskriften börjar (på baksidan) icke längst ut i kanten utan ett stycke in från takkammens v. hörn. På motsatta sidan slutar den ännu längre från h. ytterkanten. Ett stycke av takkammen har sålunda alltid saknat inskrift. Måhända tyder detta på att stenen på detta ställe var skadad eller mindre lämpad för ristning, redan då runorna höggos in. Däremot går inskriften på baksidan åt h. ända ut till takkammens ända och fortsätter på motsatta sidan på motsvarande sätt längst ut till v. Detta har icke iakttagits på Bureus' teckning, som annars är så värdefull genom sin ålder. Inskriften är här på båda sidor jämnt fördelad utefter takkammens hela längd. Säkerligen har monumentet upptill på Bureus' tid icke varit så väl bevarat, som teckningen synes giva vid handen.

Peringskiöld har i *Monumenta Sudermannicæ* två osignerade träsnitt, som återgiva monumentets båda långsidor. Av någon anledning har endast det ena, av baksidan, blivit reproducerat i *Bautil*, och där felaktigt under Husaby, Västergötland (»N:o 933. I Husby Kyrka»).

Till läsningen; 2—3 ar äro fullt tydliga; 1 k, varav nu endast en del av hst är i behåll, finnes både hos Bureus och Peringskiöld. 6 æ är tydligt hos Bureus; Peringskiöld har i. 12 i är djupt hugget och tydligt, men intet spår finnes av prick; Bureus har dock e. 14 i är ostunget, även hos Bureus och Peringskiöld. 21 o är tydligt; Peringskiöld har felaktigt e. 26 e är säkert

stunget (även hos Bureus och Peringskiöld). 28 **t** har hos Peringskiöld bst på båda sidor av hst; hos Bureus endast t. v. 29 **a** tydligt; även Bureus, Peringskiöld (L.: **frenti**). 31 **æ** har en tydlig bst som snett skär hst.; måste uppfattas som **æ**, icke som **e**. Bureus har **i**, Peringskiöld **e**. 35 **e**; övre delen av runan borta, intet spår finnes av prick; Bureus **e**, Peringskiöld **i**. I 36 **n** finns

Sö 286. Botkyrka.

Efter träsnitt i J. Peringskiölds Monumenta Sudermanniae.

större delen av hst i behåll, men intet spår av bst; Bureus och Peringskiöld **n**. 41 **o**: intet säkert spår av bst; även Bureus och Peringskiöld ha **i**. Av 43—44 **be** finnes endast nedersta delen av hst (jämte möjligen en liten rest av bst i **b**); likaså hos Bureus; Peringskiöld har tydligt **be** (L.: **ba**). Av 45 **n** finnes nedre delen av hst och en del av bst i behåll. I 47 **f** är övre bst borta. Av 50 **p** finnes endast nedre hälften av hst, av 51 **a** intet (Bureus **-a**, Peringskiöld **pa**). Därefter följer hos Bureus och Peringskiöld ett tydligt +; nu borta. Om det varit lika stort som flertalet skiljetecken i inskriften och om därtill 50 **p** haft samma utseende som 8 **p**, kan utrymmet mellan 49 **i** och 52 **i** väl fyllas av de tre tecknen **pa** +, utan att man behöver antaga, att ett **n** har funnits. 52—55 **ihai** tydligt, av 56 **m** finns utom hst h. bst i behåll, 57 **a** tydligt. Av 58 och 59 är övre delen borta, men 58 måste ha varit **r** (eller **u**), 59 **b** (nedre bst kan spåras).

Av 60 **u** finnes endast hst i behåll. Bureus: **i -aimarbpu** (troligen har, på grund av tvekan huruvida näst sista runan var **b** eller **p**, båda runorna blivit tecknade), Peringskiöld: **i haimarbu**. — Framsidans första säkra runor äro 65—66 **bu**; 64 är **u** eller **r**, sannolikt det förra. Framför denna runa synas rester av tre huvudstavar (den första kan ha varit ett +). Bureus **äiäueu**, Peringskiöld **tienu** (L.: **tiaunu**). Efter 66 **u** ett tecken, som avgjort mest liknar **e**, med ett kort tvärstreck; torde kunna uppfattas som skiljetecken + (Bureus **e**, Peringskiöld +). 72 **a** är ofrånkomligt; bst endast på v. sidan av hst, väl bevarad; Bureus otydlig, Peringskiöld **e**. 73 och 77 skadade men säkert **r**. Av 74—76 endast hst i behåll; 74 och 76 ha tydligen haft hst upptill, och läsningen 74—77 **likr** är därför sannolik. Bureus otydlig, Peringskiöld **likr**. 81 **y** med tämligen tydlig prick (Bureus, Peringskiöld **u**). 87 och 91 **e** ha kort tvärstreck, tydligt stungna (likaså Bureus, Peringskiöld). 94 saknar bst, men sådana torde ha funnits, då avståndet är stort till omgivande runor; Bureus **m(?)**, Peringskiöld **m**. 94 har ingen säker bst.; Bureus **a**, Peringskiöld **i**. 96 **a** tydligt; Bureus här otydlig, Peringskiöld **e**. 103 **i**: några bst kunna ej spåras; även Bureus och Peringskiöld ha **i**. 104 **a** tydligt; övre delen av följande runa borta; Bureus **at**. Därefter ett kort lodrätt streck, sannolikt rest av ett +. Peringskiöld uppfattar det som bst i ett **u** och läser 104—106 **auk**, vilket förefaller omöjligt. Av 106 finns nu endast nedre delen av hst kvar; Bureus och Peringskiöld ha **k**. 107 **a** tydligt; även 108 **r** torde kunna anses säkert. Av följande runa finnes endast nedre delen av en hst. Bureus och Peringskiöld 106—109 **kari**. 110 **h** torde vara säkert; de v. bst. äro bevarade. Därefter är ett stycke av den ristade ytan med 5 à 6 runor fullständigt förstört. Fullt säkra äro endast 118—121 **n sin** +; närmast framför 118 **n** synes ha funnits ett **u**. 110—121 hos Bureus + **af-r** + **-un** + **sin** +, hos Peringskiöld + **atur** + **sun sin** +.

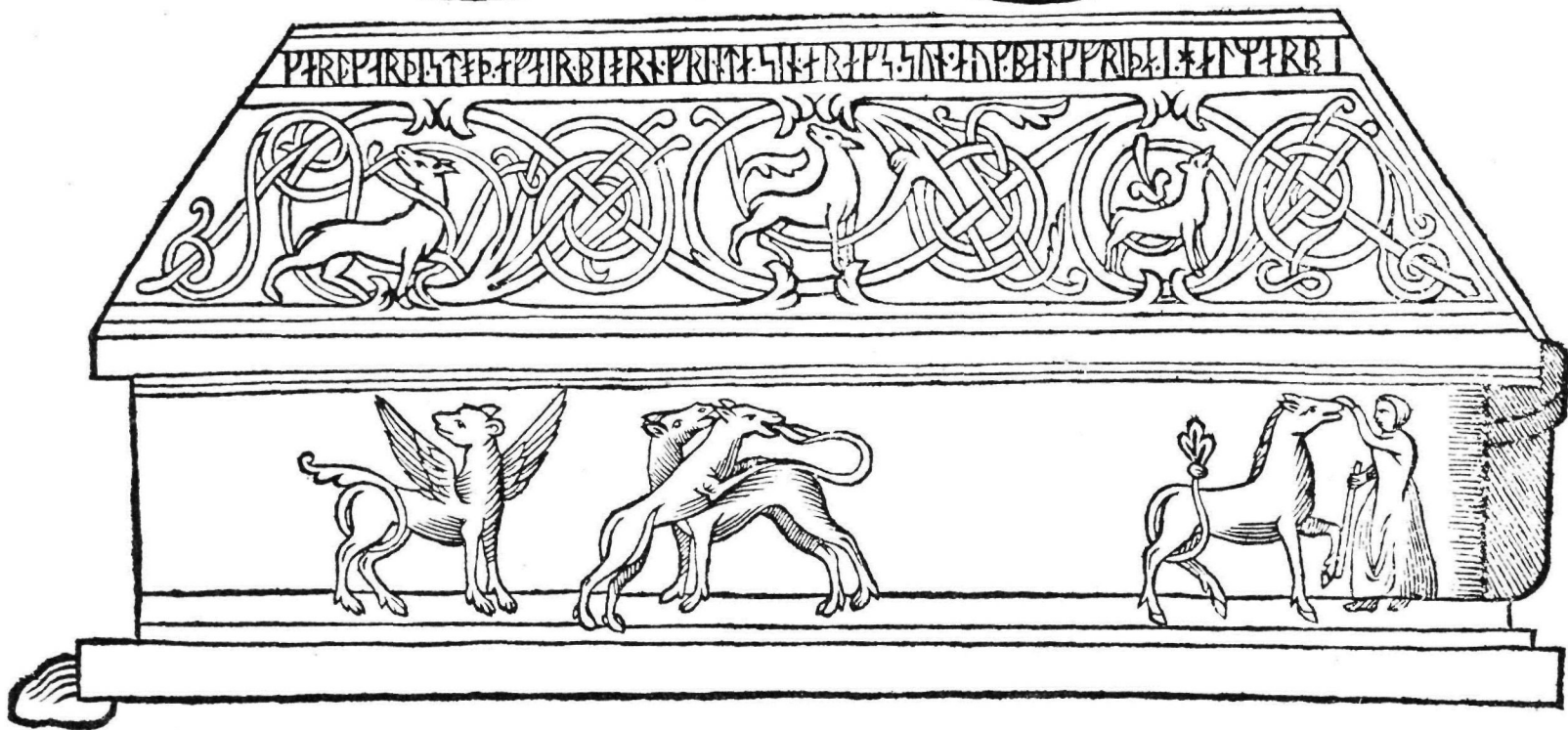
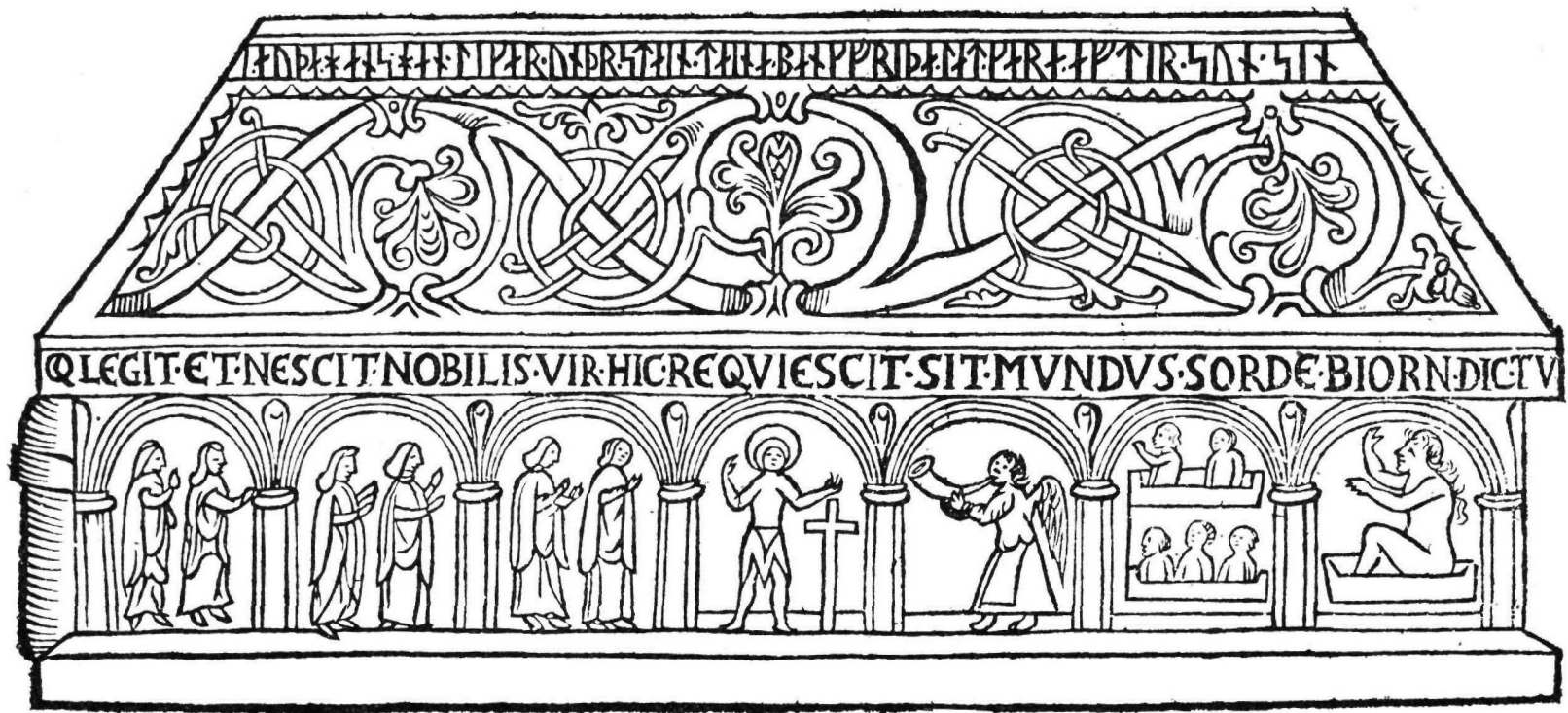
Brate har följande avvikande läsningar: 24—32 **franta** + **sen**, 41—42 **ak**, 81—84 **unti**, 85—94 **stene** + **peime**, 104—121 **at** + **kæra** + **tuban(?) uin sin**. Han supplerar 61—66 till [sti]ubu; detta synes väl förenligt med de bevarade runresterna. — Brate tolkar inskriften på följande sätt: »Karl gjorde stenen efter Björn, sin frände, son till Sven och Bänkfrid i Hammarby, hans styvmoder. Här ligger han under denna sten, att för Bänkfrid klaga över sin döde vän.» Den döde Björn var son av Sven och Bänkfrid. Efter Svens död har Bänkfrid, menar Brate, gift om sig med en onämnd man, som i ett föregående gifte hade sonen Karl. Innebörden i sista satsen säges vara, att »Karl genom minnesvården för sin styvmoder betygar sin sorg över sin vän, hennes son Björns död.»

Det förefaller sannolikt, att åtskilligt av det som finnes på de äldre teckningarna (särskilt den hos Peringskiöld) utöver vad som nu kan läsas på stenen, grundar sig på antaganden, icke på direkta iakttagelser. Troligen var ristningen redan på 1600-talet i stort sett lika defekt som nu. Man måste därför förfara med stor försiktighet, då man använder dessa teckningar som hjälp vid ett försök att rekonstruera den ursprungliga texten.

Namnen **karl** och **i haimarbu** torde kunna anses som fullt säkra. Däremot kan det tyvärr icke fastställas, vad som har stått i början och i slutet på stenens framsida. Egendomligt är, att det i inskriften säges, att »Karl gjorde stenen», ehuru detta knappast kan vara bokstavligen sant. Det är endast ett intressant vittnesbörd om den traditionella formelns betydelse. Gravvården är utförd utomlands eller åtminstone av en utländsk stenmästare¹, och det enda Karl har kunnat göra är att han har inristat, eller låtit inrista, runorna. »Gjorde» har måhända här innebörden av »lät göra.»

Beträffande runornas former må anmärkas, att runorna **a**, **o**, **n** och **t** ha bistavar endast på ena sidan av huvudstaven, såsom i Rök-runraden. Två gånger förekommer ett †, säkerligen avseende ljudvärdet *e*. Anmärkningsvärt är bruket av **a**-runan i **har** 'här'. **sæn** 'sin' växlar med

¹ Det förra blir sannolikast, om den ovan uttalade förmodan är riktig, att takkammen har varit skadad på ena sidan redan vid runornas inristande.

Sö 286. Botkyrka.

Efter träsnitt i O. Rudbeck, Atlantica, bd 3 (1698).

sin, **benkfríp-** med **bankfríp-**. Stungna **e-** och **y-**runor förekomma: **e** 26, 35, 44, 87, 91, **y** 81, men även **i** som tecken för *e*, *æ*: **stin**, **iftir**. Däremot saknas stunget **d**: **frenta**, **ynti**. Diftongerna äro kontraherade i **stin**, **suens**, **steni**, men tecknas digrafiskt i **peimi**. Egendomlig är formen **haimarbu**, där **i** väl måste betraktas som en felristning.

Olof Rudbeck antog, att den praktfulla gravvården måste vara minnesmärke över en vikingakonung. Han fann stöd för detta antagande i figurerna på stenens baksida. »Hafwer och rätteligen Södermanland med dessa *Lestrykarna* fått till Wapn en Grip med wingar och kloor som är altid en Bild af Siöröfware. Som och står på K. Biörns Grafsteen, den och är i Södermanland wid Botekyrkia, emedan han, för än han Christen wardt, ett stort Siöröfwerij brukade.»

Det uppges emellertid redan i *Ransakningarna*, att gravvården är »lagder Fundatori Templi til åminnelse.» Det är visserligen möjligt, att denna uppgift återgår på Bureus' läsning av runinskriften och en lärd kombination med Botvidslegenden. Men utslutet är ingalunda, att den kan grunda sig på en lokal tradition om den givetvis i alla tider med intresse uppmärksamade stenens ursprung och mening. Kombinationen av gravmonument och legend har i varje fall gjorts, i opposition mot Rudbeck, av såväl Peringskiöld som Benzelius.

Botvidslegenden är från medeltiden känd endast i latinsk version. Denna är bevarad genom en avskrift av Örnhielm från en sedermera förlorad 1300-talshandskrift¹. När den är författad, torde icke kunna fastställas. Den användes av ärkebiskop Birger Gregersson († 1383) för lekterna i hans officium över Botvid.² Troligen har också Birgitta från legenden hämtat sin kännedom om helgonet, som hon kallar »sanctus vir terræ Sveciæ» (*Rev. extrav.*, kap. 72). Sannolikt har den blivit författad i förra hälften av 1300-t., sålunda ungefär 200 år efter den tid då Botvid har levat. Ett vittnesbörd om Botvid-kulten i Botkyrka från 1300-talets början är Södermannalagens bestämmelse (Kk 21): *Bryter man friþ i Strængenæsi vm Pæters messu eller sancta Botwiþa dagh at Botwiþa kirkiu eller vm Æskils messu i Æskilstunum . . . böte kunungi XX marker oc biscupi XX marker firi friþbrutit. S:t Botvids dag var den 28 juli.*

Legendens uppgifter, att den har kommit till »rogatu Fratrum, qui eiusdem Sancti ecclesiæ deserviunt», och den vill återge »ea quæ mihi a Fratribus sæpissime fideliter relata sunt, fideli ac veraci narratione.» Legendens återger sålunda en lokal tradition, och denna kan givetvis i detta fall vara mycket pålitlig i sina uppgifter.

Visserligen är Botvidslegenden starkt präglad av den kyrkliga tendensen. I ivern att framställa helgonet som en tros martyr, en kristendomens apostel i Sverige, göres bakgrunden för hans framträdande mörkare än den i verkligheten torde ha varit. Det är säkerligen vilseledande, då Södermanland framställes såsom ett ännu hedniskt land³. Botvid själv var, säges det, ursprungligen en hedning, född av hedniska föräldrar, och först under en handelsresa till England blev han bekant med den kristna tron och omvänd. Detta kan icke vara riktigt. Däremot tala avgörande de över hela landskapet spridda runstenarna från 1000-talet, liksom i viss mån även Björns gravvård; den kan knappast tänkas vara utförd för en nyomvänd. Också enligt legenden kom Botvid icke att lida en martyrdöd i vanlig mening, han dödades icke av en för fädernas tro nitälskande hedning utan av en slav som han hade friköpt — på ett för mänsklig medkänsla upprörande sätt belönad med otack för en god gärning. Som alla legender är givetvis Botvidslegenden smyckad med mirakler: martyrens döda kropp undergick ej förvandling, en klar källa sprang upp

¹ Tryckt i *Scriptores Rerum Svecicarum* 2:1 (1828), s. 377 f.

² Tryckt i *Breviarium Strengnense* (1495) och i *Scriptores Rerum Svecicarum* 2:1 (1828), s. 383 f. Översättning i *Legender från Sveriges medeltid* (1917) 2, s. 254 f.

³ »Circumquaque etenim per totam fere Sveciam paganismus tunc erat, præter in paucis Christianis, qui adhuc tunc temporis præ timore latitabant.» S:t Botvids martyrdöd säges ha skett, därför att det behagade Gud att göra slut på svenskarnas villfarelse och omvända dem till kristendomen. »Et ita factum est, ut omnes luci et delubra succissa sunt et confracta.»

på den plats där han göt sitt blod, underverk skedde vid hans grav och varje gång hans kvarlevor flyttades o. s. v.

Men även om sålunda miljöskildringen i legenden är tendentiös¹ och skildringen är utförd efter helgonbiografiens vanliga schablon, finnes ingen anledning att betvivla de många faktiska uppgifter, som finnas i legenden. Utan grund har Botvids helgonrykte icke varit. Säkerligen har han varit en inom sin bygd framstående man, allmänt aktad för sin fromhet. Härom vittnar framför allt det förhållandet, att den kyrka, som kort tid efter hans död invigdes till hans minne, fick namn efter honom, den kallades icke Hammarby kyrka utan Botvids kyrka och har bevarat detta namn tiderna igenom.

Legendan berättar nu, att Botvids broder Björn (Berno) på deras fädernegård (in patrimonio ipsorum) lät uppföra en kyrka av trä, helgad åt broderns minne. Den invigdes år 1129 av biskoparna Henrik i Uppsala och Gerder i Strängnäs. Biskoparnas namn torde, såsom H. Hildebrand har framhållit, vara tillförlitliga, liksom också årtalet. Förmodligen har legenden i detta avseende kunnat stödja sig på samtida skrivna dokument. Biskop Henriks residens torde dock ha varit Sigtuna, och sannolikt är han identisk med den biskop Henrik, som omkom i slaget vid Fotevik 1134. Träkyrkan ersattes sedermera av en stenkyrka, som invigdes år 1176 av Uppsala förste ärkebiskop Stefan och biskop Vilhelm i Strängnäs. Säkerligen har Björn också i samband med kyrkobygget av fädernearvet skänkt jord till prästgård. Prästgården i Botkyrka heter ännu i dag Hammarby.² Men Hammarby var enligt runinskriften fädernegården för den Björn, till vars minne Botkyrka-vården är utförd.

Allt talar sålunda för att legendens Björn, Botvids broder, som byggde kyrka på deras fädernegård, är identisk med gravmonumentets Björn, vir nobilis, son av Sven och Bänkfrid i Hammarby.

När Björn dog, veta vi icke. Men sannolikt har det icke skett lång tid efter kyrkans invigning. Den minnesvård, som hans frände Karl då ägnar honom, har säkerligen blivit utförd vid mitten av 1100-talet. Härmed stämmer väl den tidsbestämning, som man på stiltistoriska grunder skulle vilja ge åt gravmonumentet.

På det svenska fastlandet är Botkyrka-monumentet ett i sitt slag ensamstående, märkligt konstverk. Sina närmaste fränder har det, såsom Roosval har visat, i ett par gottländska arbeten från 1100-talet: ett fragmentariskt bevarat gravmonument från Ekeby och en dopfunt från Barlingbo. Alla tre visa, såväl i ornamentik som figurframställning, tydligt samband med en engelsk skola. Emellertid är Botkyrka-gravvården huggen i en sandsten, som sporadiskt förekommer i Mälardalen. Det kan sålunda icke vara något tvivel om att den har blivit utförd här, men av en inkallad, sannolikt gottländsk konstnär. Här ha också såväl runinskriften som den latinska inskriften inristats.

Hans Hildebrand har framhållit, att Björn icke gärna kan ha nått någon synnerligen hög ålder, »då den å vårdens takkamm anbragta runinskriften förmåler, att vården blifvit gjord på föranstaltande af hans moder Bankfrid». Björn bör år 1129, då han bygger kyrkan, ha varit en man på minst omkring 25 år. Hans — och Botvids — moder måste vid samma tid ha nått minst 45 års ålder. Man kan knappast räkna med att hon senare än omkring 1050 har levat och deltagit i åtgärderna för en minnesvård över sonen. Tyvärr är emellertid senare delen av inskriften så svårt skadad, att den läsning, som anföres av Liljegren och varpå Hildebrand bygger, icke kan sägas vara absolut viss.

¹ Det är samma tendens som gör 1000-talets viktigaste litterära källa för Nordens historia, Adam av Bremen, så otillförlitlig, just då det gäller skildringen av det religiösa tillståndet i vårt land.

² Av detta ortnamn känner jag endast ett medeltida belägg: *pædher i hamarby* 7/11 1433.

287. Hunhammar (nu Norsborg), Botkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 2: B 686.

Litteratur: B 686, L 817. — J. Peringskiöld, *Monumenta Sudermannicæ*, s. 4; O. Celsius, *Svenska runstenar* 1, s. 353; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 100 f.; R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 1 (1855), s. 35; O. Hermelin, *Svartlösa härad*, s. 2; *Yngvars saga víðförla*, utg. av E. Olson (1912), s. 59.

Avbildning: P. Törnevall (i Peringskiölds *Mon. Sud.* och B 686).

Om platsen för denna numera försvunna runsten lämnar Peringskiöld följande uppgifter: »Uthi hagen emellan Hunhammar och Bårg, der åtskillige stora skogvuxne Jarlehögar ära, hafver fordom varit en stoor Runesteen uprester, som nu ligger på Borg ägor nedan för högarne omkulle, och mitt i tu afslagen, den Peter Törnevall emot undergång afritat och iag sedermera besichtigat, befinnandes honom hafva denne historiska öfverskrift . . .»¹ I B 686 (och L 817) anges platsen som »Hundhammars Borg». Gården Hunhammar l. Hunhamra (1 mtl.) ingår sedan o. 1790 i egendomen Borg, som vid denna tid fick sitt namn förändrat till Norsborg. Hunhammar var beläget o. 1 km. SÖ om Norsborg (se Ekonomiska kartan).

Efter Peringskiölds tid finnas inga uppgifter om runstenen. Den har förgäves efterforskats av bl. a. Dybeck och Hermelin. Den förre säger i en reseberättelse (1864): »Nu, likasom flere gångor tillförene, söktes runstenen i Norsborgs hage förgäfves. Men en äldre man berättade, att en stor flat och ituslagen sten legat i hagen; han trodde, att stenen sedan dess sunkit i marken». Hermelin anmärker: »I rät linje emellan Hunhammar och Borg finnas dock ej nu några högar. Mera sydligt deremot finnas några, äfvensom vid Borg. Jag har förgäfves genom-sökt alla backar. Ingen kan nu lemna upplysning om stenen, och den tyckes vara försvunnen och bortförd, troligen till någon byggnad, der den blifvit använd.»

Om gravhögarna vid Borg finnas följande anteckningar av Hadorph (Upps. Univ. Bibl. MS 1131): »Hundhammar är denna tid delt mitt i tu. En del ligger ännu på gamla Odaltomten, och behåller sitt namn; den andra delen ligger neder wid sjön hos Borgen, och kallas däraf Borg ännu i denna dag. Öster om denna borg äro de gamla Iarlars höga grafbackar i denna tid. En af dem heter Huneshögen, af en som heter Hune Jern, den där säges ligga begrafwen. Men Jern är Iarl och till äfwentyrs hafwer gården fådt sitt namn af denne Hune och Hammar, det är stora stenbackar och bergen däreft ligga: ty hammar är en stenog backa, som mycket nämnes så uti Södermanland och Rekarne, där säjes ännu Stenhammar och Ellhammar. Om förberörda Hune säjes, att han varit en märkelig krigsman, och utfört en häär af Wäster Götland, däraf Hunebären menas kallad wara, ehuruwäl andre hafwa fast annorlunda därom.»

Sammanhåller man dessa uppgifter med Peringskiölds ovan anförda, blir det möjligt att närmare bestämma, var runstenen varit belägen. Hadorph talar om »de gamla Iarlars höga grafbackar», som lågo öster om borgen, d. v. s. den på ett berg S om Norsborg belägna fornborgen, efter vilken gården fått namn. Här finnas verkligen också enligt Hermelin »sydost om Norsborg och sydvest om Hundhammar i en gärdesbacke 7 ättehögar, den störste 17 steg i tvär-mått». Det måste vara dessa som Peringskiöld åsyftar med de »stora skogvuxne Jarlehögar», som finnas »uthi hagen emellan Hunhammar och Bårg».

Stenen var, då den avtecknades av Törnevall, omkullfallen och något nedanför mitten sönderslagen. Dessutom var ett stycke borta på högra sidan och ett annat, mindre, på den vänstra. Säkerligen låg stenen kvar på den plats, där den tidigare hade stått rest; det finns ingen anledning att tro, att den skulle ha blifvit flyttad. Om en sådan mening ligger i Peringskiölds ovan anförda ord (»fordom varit uprester» — »nu ligger på Borg ägor nedan för högarna omkulle»),

¹ På ett annat ställe i *Monumenta Sudermannicæ* betecknas stenen såsom »Runstenen emellan Hunhammar och Bårg».

är det knappast annat än ett otillräckligt grundat antagande av honom. Rätteligen borde alltså stenen ha burit namn av Borg, på vars ägor den en gång varit rest.

De ungefärliga måtten på stenen ha varit (enligt träsnittet): längd 3,30 m., bredd (över övre korset) 1 m.

Ristningen är till sin komposition mycket egenartad. Otivelaktigt ha Törnevall och Hadorph riktigt uppfattat den del av stenen, där de satt sina signa, som dess fot. Ristningen består av två huvuddelar: en övre mindre, med en enkel, oornerad slinga, bågformigt omgivande ett likarmat kors, och en nedre större, med upp- och nedvänd drakslinga, också den med ett kors som centrum. Den ovanliga kompositionen kan vålla en viss tvekan om den ordning vari inskriften bör läsas. Tydligt är emellertid, att man bör börja nedtill i mitten, där ett litet \times förekommer som skiljetecken, enda gången i hela inskriften. Man följer sedan slingan utefter vänstra kanten, sålunda den vanliga ordningen, trots att här slingan ligger upp- och nedvänd. — Den övre slingan innehåller en ny dedikation: **biarlaukr : irfi : lit : reisa : iftir**; fortsättningen härtill måste sökas i stjärbandet på huvudslingan: **biapr : sin**. Denna andra dedikation skall emellertid läsas sist, efter den sats som står i huvudslingans högra del jämte det lilla tvärbandet nedtill. Därmed torde inskriftens ordning vara klar.

Inskrift, enligt B 686:

\times **antuitr : reisti : stin : iftir : huka : brupur sin || er : uar : tauper : mip : ink ... [o. 6 runor] k : iftir :**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
purkils || brupur : kupan || biarlaukr : irfi : lit : reisa : iftir : biapr : sin
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110

Andvettr reisti stein æftir Huga, broður sinn, er var dauðr með Ing[vari, o]k æftir Þorgils, broður godan. Biarnlaugr ærfi(?) let reisa æftir [fadr(?)] sinn.

»Andvett reste stenen efter Hüge, sin broder, som blev död med Ingvar, och efter Torgils, [sin] gode broder. Björnlög, arvingen(?), lät resa [stenen] efter sin fader(?).»

Till läsningen: Efter 102 **r** och det följande sk finnes ett rakt streck, som dock knappast skall uppfattas som en runa **i**. — Peringskiöld har (på träsnittet i *Monumenta Sudermannicæ*) gjort ett par rättelser, troligen efter originalet: 46 **r**, som på träsnittet är ett **u** med ett litet streck vid sidan av **bst**, vilket väl skall utgöra ändring till **r**, har tecknats **ᵚ**, sålunda tydligen ett **u**, av ristaren ändrat till **r** (jfr ovan s. 154). 80 **r** har fått en något annan form än på träsnittet: **ᵚ**.

Peringskiöld förmodar i 103—107 **biapr** ett personnamn och vill efter 103—110 **biapr : sin** läsa orden 66—76 **brupur : kupan**. Brocman läser i samma ordning och översätter: »Bjarlogs Arfwinge lät rista efter både [d. v. s. Hüge och Torgils], (hwardera) sin gode broder». Detta är emellertid omöjligt, då **brupur : kupan**, så som det står på stenen, ovillkorligen måste hänföras till namnet **purkils**. 103—107 **biapr** måste vara en felläsning. Ordet bör ha varit en släktskapsbeteckning; närmast ligger då att antaga **fapur** (eller **fapr**). Andvett har sålunda rest stenen över sina bröder Hüge och Torgils. En av dessa är fader till Björnlög, men vilkendera framgår ej av inskriftens formulering.

Mansnamnet *Andvettr* förekommer även Sö 90 och 266. *Biarnlaugr* förefaller vara ej tidigare belagt, men båda lederna äro väl kända i nordiska mansnamn. **huka** är snarast ack. av ett *Hugi*, ej tidigare belagt i runinskrifter, men väl från medeltida källor. Troligen är det (såsom Lundgren förmodar) kortform till sammansatta namn på *Hug-* (*Hugbiorn* L 362, isl. *Hugleikr* o. dyl.). Jfr även de ursprungliga tillnamnen *Ill(h)ugi*, *Full(h)ugi*. Mindre sannolikt är att **huka** skall uppfattas som form av ett *Haugi* eller ett *Hauki*; jfr inskriftens **tauper**, **biarlaukr**.

Inskriften är konsekvent i bruket av **u**-runan för *o*-ljud: **brupur** (2 ggr), **purkils**, **kupan**. Där emot är den påfallande osäker i bruket av **r** och **ᵚ**. Märk **antuitr**, men **biarlaukr**, tvärt emot vad man skulle vänta; 2 ggr **iftir**, men 1 g **iftir**; **uar**, men **er**. Anmärkningsvärd är också svara-bhaktivokalen i **tauper**, om man nu vågar lita på att formen är riktigt återgiven.

288. Hågelby, Botkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 143. Pl. 2: B 685.

Litteratur: B 685, L 816. — Ransakningarna 1667—84; R. Dybeck, Svenska runurkunder 1 (1855), s. 35, Runa (fol.) 1 (1864 f.), s. 85; O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 2, 65; S. Boije, Anteckningar (ATA); ANF 49, s. 84.

Äldre avbildningar: B 685 (utan signum); Hermelin a. a.; Boije (ATA); etsning av R. Haglund (efter Boijes foto, ATA).

Runstenen står på östra sidan av utfartsvägen från Hågelby till nya vägen Botkyrka-Tumba, nästan mitt för herrgården, med den ristade sidan vänd mot vägen. Denna utfartsväg var tidigare en del av vägen från Botkyrka till Tumba, i dess äldre sträckning före 1931. Stenen har flera gånger blivit rest, senast 1930; den flyttades då ungefär 1 m. österut från vägbanan. Dess plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Stockholm».

I *Ransakningarna* 1667—84 säges, att stenen »står upreest wedh Bondebyen Hogelby och är til längden $2\frac{1}{3}$, men til bredden nedre mot marken 2 alnar, och sedan smalare och smalare alt in til öfwerst, med skriffter på den ena sidan». På en karta över Hågelby, upprättad 1735—36 av J. Nessner (Lantmäteristyrelsens arkiv), finnes runstenen markerad på sin nuvarande plats i en täppa, som kallas Runstenstjappan.

Stenens höjd över markytan o. 2 m., bredd 1,60 m.; ristningens höjd 1,80 m., bredd 1,50 m. Ristningen är tämligen tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

sibi auk · iurun auk · þurkun · auk inkikirþr · þau : sustkyn --- u raisa · stain · þinsa · ibtir · tia faður
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75
sin auk upmup · at bunta sin kup hialbi sial hans ·
 80 85 90 95 100 105 110

Sibbi ok Iorun ok Þorgunn ok Ingigærðr þau systkyn [letu] ræisa stein þensa æptir Tjarva(?), faður sinn, ok Guðmoð at bonda sinn. Guð hialpi sial hans.

»Sibbe och Jorun och Torgunn och Ingegärd, de syskonen läto resa denna sten efter Tjarve(?), sin fader, och Gudmod efter sin make. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Icke stungna äro 19, 27, 29, 97 **k**, 30, 59, 63, 69, 77, 95 **i**, 38 **u**. Säkert stunget är 42 **y**. Vid 44—47 är kanten av stenen skadad, varigenom övre delen av dessa runor gått förlorad. Av 49 **a** saknas nedre delen av hst. Runorna 68—70 **tia** äro fullt säkra. 84 är sannolikt **m**; hst är djupt ristad och tydlig; av bst finnas endast osäkra spår. Karakteristiskt för inskriften är, att bst i runorna **k** och **þ** äro mycket små. Detsamma torde ha gällt för 84 **m**. Sk i inskriften är en enkel prick. Det saknas mellan flera ord, och regelbundet i inskriftens senare del. — B 685: 25—33 **nkikirþr**, 37—52 **sustkun · litu · risa**, 68 **t** har bst endast t. h., efter 81 **k** finnes ett sk ·, 84 **m**, 89—93 **þunti**, 106—113 **sialu**. — Hermelin: **inkikirþr, sustkun · l--u · raisa**, 84 **m**, 89—93 **bunta**, 106—113 **sial hans** ×. — Boije: **inkikirþr, sustkun ---u raisa**, 84 **m**, 89—93 **bunta**, 106—113 **sial hans**. — Brate: **inkikirþr, sustkun l--u raisa**, 84 **m**, 89—93 **bunta**, 106—113 **sial hans**.

En son och tre döttrar ha tillsammans med sin moder låtit resa stenen till minne av sin fader. Om *Sibbi* se Sö 183, om *Iorun* Sö 266. *Þorgunnr* förekommer i ännu en sörmländsk inskrift: Sö 73, en uppländsk: L 726 Mällby, Tillinge sn, en östgötsk: Ög 29 och en öländsk: Öl 17. Svårigheter vid tolkningen bereda endast föräldrarnas namn. Mellan 81 **k** och 82 **u** finnes intet sk, och troligen skall 81 **k** läsas även som första runa i det följande namnet, som sålunda blir **kupmup**, d. v. s. fsv. *Guðmoð* (se ANF 49, s. 84). Något mansnamn, som kan svara mot inskriftens 68—70 **tia**, är icke känt. Man måste ifrågasätta en felristning. Sannolikt är det samma namn, som förekommer på en närbelägen runsten, Sö 305 Söderby. Denna är rest av Sibbe och Tjarve (**sibi auk** × **tjarui**) över deras fader Torkel. Två namn äro alltså gemensamma. Tjarve, som

deltager i resandet av Söderby-stenen, torde vara samme man som den **tia**, över vilken Hågelby-stenen är rest. Det borde sålunda ha stått **tiarua**. Då ristaren utfört det första **a**, har han genom förbiseende trott sig ha kommit till det andra och därför fortsatt **fapur sin**. Däremot kan Sibbe på de båda stenarna ej vara samme person. Sibbe på Hågelby-stenen måste vara brorson till Söderby-stenens Sibbe och förmodligen uppkallad efter honom. Man kan tänka sig förhållandet mellan de båda inskrifterna på följande sätt: Söderby-stenens Sibbe har dött ej länge efter det att han tillsammans med sin broder Tjarve har rest minnesmärket över deras fader. Därefter har Tjarve fått en son, som han uppkallat efter sin broder. Denne Sibbe d. y. deltagar med systrar och moder i resandet av Hågelby-stenen över Tjarve. Såsom son och manlig arvinge nämnes han först, även om han är helt ung. Det behöver sålunda icke ligga mer än några få års tid mellan de båda inskrifterna. — Om namnet *Tiarvi* se Sö 305.

289. Spåntorp, Hamra, Botkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 144.

Litteratur: D 8vo 33. — O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 1, 63.

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Hermelin a. a.; Brate 1899 (ATA).

Runstenen har ursprungligen stått i Hamra skog, mer än 3 km. SV om Hamra gård, »vid den nu föga befarna väg, som från Botkyrka löper söder ut genom Hamra och Rikstens marker till Haninge, icke särdeles långt från Tullingesjön. En väg fram till denna sjö utgår från den förre der Runstenen är» (Dybeck). Platsen finnes utmärkt å Geologiska kartbladet »Stockholm». I närheten av runstenen funnos några ättehögar, som äro upptagna på Hermelins karta över fasta fornlämningar i Botkyrka socken. Omkring 1870 blev stenen flyttad till Hamra och rest i trädgården. Där har den ännu sin plats.

Höjd 1,80 m., bredd 0,82—0,54 m. Ytan är knottrig och ojämnt vittrad, ristningen grund och illa huggen. Läsningen är därför svår och delvis osäker.

Inskrift:

biurn · auk · hu · rīspu stn þ -- a iftir kilb - - - - ur - - in kup h - - l u
5 10 15 20 25 30 35 40 45

Biorn ok Ho[lm-] ræistu stein þ[enn]a æftir K[æt]il[biorn, fað]ur [s]inn. Guð h[ia]l[pi sal]u.

»Björn och Holm- reste denna sten efter Kättilbjörn(?), sin fader. Gud hjälpe själen.»

Till läsningen: 1—5 **biurn** är tämligen säkert; fullt tydliga äro dock blott de tre första runorna. 6—8 **auk** tydligt, likaså 9—10 **hu**. Därefter är ett stycke av runslingan förstört. Stenens ytterkanter äro avslagna, varigenom en stor mängd runor blivt helt eller delvis skadade. Av 11 **r** finnes endast nedre delen av hst och bst i behåll. 12 är troligen binderuna av **i** och **s**. Därefter finnes en rund ring, som väl utgjort bst i ett **þ**. Av 14 **u** endast nedre delen. 15 **s** är säkert. De följande resterna av runor tyda på att här stått **tn þina**. 22 är icke **a**; av 23 **f** är endast nedre bst tydlig. 27—29 **kil** är tämligen säkert, av 30 **b** finnes endast övre bst i behåll. Av 31 och 32 synas endast hst. Någorlunda tydliga äro i det följande 33—34 **ur**, 36—40 **in kup** och sista runan, 45 **u**. — Dybeck: **a . . . auk · l . . . þina · iftir · kjuþk . . . ur s . . . ku . . . bi sialu**. — Hermelin: **birn · auk · uluf auk . . . uš . . . r - - stu · st - in · iftir · kilþi : fapur · siþ · kup hialbi salu**. — Brate: **birn auk · uamr . . . rstu · stn þina · iftir · kilþi . . . ur sin kup ial - i s - lu**.

Mosstugan, Söderby (nu Lindhov), Botkyrka sn, Svartlösa hd.

Se Sö 305.

290. Farsta, Brännkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 145.

Litteratur: D 8vo 23 (med tillägg i bd 2, s. 41). — O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 73, 85; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Hermelin a. a.; Brate 1900 (ATA).

Att en runsten har funnits vid »Farstads Gärdzbacke» har varit känt för Peringskiöld (anteckning i *Miscellanea*). Den förblev emellertid opåaktad och finnes avbildad först av Dybeck. Då låg den »å en ofvanpå flat samt jordfast bergsklippa mellan gårdshusen, förbi hvilken klippa en väg löper ner till sjöstranden. Ingen minnes eller har hört, att han varit annorstädes». Omkring år 1875 blev stenen rest. Den saknar egentligt fotstycke, i det att ristningen går nästan ända ned till stenens nedre kant.

Höjd 1,27 m., bredd 1,20 m. Ytan är ganska slät. Ristningen är djup och väl bibehållen.

Inskrift:

+ **purir** + **auk** + **suaen** + **litu** + **raisa** + **stain** + **at** + **uinut** + **baurpur** + **sen** + **sun** · || **hiku** ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Porir ok Svæinn letu raisa stein at Viniut, broður senn, sun Hælgu.

»Tore och Sven läto resa stenen efter Vinjut, sin broder, Helgas son.»

Till läsningen: 12 **e** har tydligt huggen prick (jfr **staen** Sö 301, **s-aen** Sö 272). Icke stungna äro emellertid 20 och 26 **i**. Någon ristad hst till 30 **u** finnes icke; ristaren har begagnat en naturlig remna i stenen. Alla runorna i 35—41 **baurpur** äro säkra. 43 **e** är säkert stunget. 48—51 **hiku** är säkert; 49 är tydligt **i**, icke **u**. — Dybeck: **sin**, **huku**, senare rättat till **hiku**. — Hermelin: **biurpur**, **sin**, **hiku**. — Boije: **baurpur**, **sen**, **hiku**. — Brate: **baurpur**, **sen**, **hiku**.

Typiskt för inskriften är, att bst i runorna **u**, **r**, **i**, **t** utgå ett stycke nedanför hst:s topp och att bst i **i** och **t** äro svagt krökta. Inom slingans nedre rundel finnes en otydlig, svagt utförd ristning, möjligen en fågel.

Namnet *Viniutr* är känt från ett par andra runristningar: Sö 167, L 589 (Mälsta, Kårsta sn, Uppl.).

291. Grödinge kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 144.

Litteratur: D 8vo 22. — C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh 1852), s. 232 f.; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA; ett annat exemplar, osignerad, men säkerligen av Rudbeck, i hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl., n:r 15); Säve a. a., tab. X (litografi efter teckning av Rudbeck); Dybeck a. a.; Brate 1900 (ATA).

I *Ransakningarna* 1667—84 finnes följande »Specifikation oppå dhe Runsteenar och Gamble Steenhögar som finnas vthi Grödinge Sochn.

1. I Skiählby Sättegårdh 2 Runsteenar, dhen Ena står oppe och dhen andra ligger omkull.
2. Vthi Vårstadh 1 Runsten men för några åhr sedan åhr vptagen af bönderne dhersamstedes och bruukas till Spijselhäll.
3. Österby 2 Runsteenar, dhen eena ligger nedre till marken. — Item finnes och dher 30 högar som åhro kringlagda med steenar och kallas Jättekirkian.
4. Oppå skougen Hallsween åhr een stoor Runsteen som står oppe.

Detta hafwer iagh effter Ransakat medh bönderne, som oppå Hemmanen boo. Af Enstadh dh. 6 Junii A° 1686.

Anders Jenson

Fierdingsman».

Av de här omtalade sex runstenarna finnes numera, så vitt känt är, endast en i behåll (Sö 296). Om två andra, Sö 295 och Sö 294, finnas åtminstone uppgifter från senare tid. De övriga tre, vid Vårsta och Österby, äro f. ö. alldeles okända. Grödinge socken tycks — liksom Brännkyrka och Huddinge — ha blivit alldeles förbigången av antikvarierna på 1600-talet och deras ritare. Ingen enda runsten härifrån finnes upptagen i Peringskiölds *Monumenta Sudermanniae* eller i *Bautil*.¹ Också från Salem och Botkyrka är ju materialet obetydligt. Det förefaller nästan som om Svartlösa härad utgjort en lucka i fältarbetet, som man aldrig fått tillfälle att utfylla. Joh. Bureus har i sina samlingar en runsten från Grödinge, nämligen Sö 293. Detta är också den enda, som finnes upptagen i Liljegrens *Runurkunder*, ehuru felaktigt under Garns sn, Långhundra hd, Uppland.

Här fanns alltså stora möjligheter för nyfynd under 1800-talet. Av de sex *Nyfunna svenska runinskrifter*, som Carl Säve publicerade i *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1852, härröra fyra från Grödinge; därav voro tre dittills okända (Sö 291, 292 och 298). Samma inskrifter ingå i Dybecks kort därefter utgivna *Svenska runurkunder*, där dessutom också inskriften på Hallsveden-stenen (Sö 294) för första gången göres bekant. I senare tid har ytterligare en runsten kommit i dagen (Sö 297).

Runstenen vid Grödinge kyrka omtalas, såvitt känt är, första gången i prosten Hjelmströms uppgifter till E. M. Fant om fornlämningar i Grödinge socken, omkr. 1800 (hs S 113 i Uppsala Univ.-Bibl.): »Utan Wapnhuset wid st. dörren en gammal [grafsten] med Runor, men förnötta och oläsliga»; och ungefär samtidigt i ett brev till Fant ^{5/11} 1799 från prosten M. Boman i Södertälje: »I söndags var jag i Grödinge och blef varse en Runsten, som är lagd vid Södra lilla kyrkdörren, men är på öfra ändan mäst uttrampad.» För C. Säve har den sedermera blivit känd, jämte tre andra i Grödinge sn (Sö 292, 296 och 298), genom meddelanden av magistrarne frih. R. C. G. Rudbeck och I. U. Sörensson. Rudbecks teckningar av Sö 292, 296 och 298 (i hs R 552) äro daterade aug. och sept. 1845. Stenen Sö 291 låg då som trappsten utanför dörren till vapenhuset på kyrkans södra sida. Den var »genom fottramp så nött, att vissa runor endast med möda och ej med full säkerhet kunna läsas . . ., några få kunna alldeles icke urskiljas, särdeles der ett litet stycke är bortslaget ur stenens brädd». Stenen blev delvis täckt av en täljstenshäll, men den låg dock kvar såsom trappsten till 1884, då den efter Boijes besök uttogs och uppställdes vid kyrkogårdsmurens insida, mitt emot ingången till vapenhuset. Där har stenen ännu sin plats.

Röd sandsten. Höjd 1,25 m., bredd 0,86—0,89 m. Ristningen är på det hela taget grund, på några ställen mycket svag eller helt bortnött.

Inskrift:

- ar - lfr auk · ulfr : auk : sikstin : auk [3 eller 4 runor] ar : þair : ristu : sain : þinsa : iftir : ualt

fapur sin

60

Farulfr(?) ok Ulfr ok Sigsteinn ok [Gunn]arr(?) þair ristu stein þensa æftir (R)oadl(?), fadur sinn.

»Farulv och Ulv och Sigsten och Gunnar, de reste denna sten efter Roald, sin fader.»

Till läsningen: Av 1 är endast hst skönjbar; av bst finnes endast ett svagt spår, som möjligen kan tyda på ett þ eller ett f. 2 är emellertid ett säkert a; torde knappast ha varit o. Av bst till 3 r finnes endast ett spår; av 4 finnes endast hst, möjligen upptill svagt spår av en bst till l eller u. 5—7 lfr tydligt. 11—14 ulfr är svagt, men torde få anses säkert. Icke stungna

¹ I Peringskiölds *Miscellanea* finnes en anteckning om den ena av stenarna vid Skälby (Lövstalund), Sö 295.

äro 20 **k**, 23, 35, 41, 44, 48, 63 **i**. 18—24 **sikstin** fullt tydligt. Efter 27 **k** är ett stycke av stenytan med 3 à 4 runor bortslaget. Runorna 34—37 **rist** äro mycket nötta. Något **t** finnes icke i det följande ordet, **sain**. Namnet 53—56 **uait** synes svagt.

Rudbeck (Säve): 1—7 **aritfr** (l. **arilfr**), 11—14 **þalfr**, 53—56 **rait**; skadan efter 27 **k** fanns redan. — Dybeck: 1—7 **arulfr**, 11—14 **þalfr**, 39—42 **saen**, 53—56 **uait**. — Boije: **arulfr**, **ulfr**, **sain**, **uait**. — Brate: **porulfr** (1 **þ** »svagt», 2 **o** »säkert, om ock nedre bst blott synes på h. sida», 4 **u** »mycket svagt»), **ulfr**, **saen**, **uait**.

Runan 2 är enligt min mening säkert **a**. Det första namnet torde därför ha varit *Farulfr* (snarare än *Porulfr*); om detta namn se ovan Sö 238. *Sigsteinn* är ett i svenska runinskrifter tämligen vanligt namn: Sö 91, Ög 13, 30, 129, 149, 152, 193, Öl 16, L 1209 Höreda sn (Smål.), L 79 Skogstibble sn (Uppl.), L 127 Börje sn (Uppl.), L 477 Fresta sn (Uppl.), L 559 S:t Olovs sn (Uppl.), L 591 Garns sn (Uppl.), L 712 Arnö sn (Uppl.). Under medeltiden är det i Sverige »rätt vanligt» (Lundgren-Brate). Däremot är det sällsynt i Norge och enligt Lind antagligen inlånat från Sverige; på Island saknas det alldeles. Det fjärde namnet, varav endast slutet **ar** återstår, har säkerligen varit *Gunnarr*, såsom redan Säve förmodat. Ovisst är också det sista namnet. Brate antager, att **r** i **iftir** skall läsas dubbelt, varigenom namnet blir *Roaldr*. Detta förekommer på en annan sörmländsk runsten, Sö 31.

Anmärkningsvärt är, att inskriften icke använder **ra**-runan: **pair**, **iftir**, **ulfr**. Den vacklar i beteckningen av diftongerna: **pair**, **s[t]ain**, men **sikstin**, **ristu**.

292. Bröta, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 146.

Litteratur: D 8vo 6. — C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, Kbh 1852), s. 241 f.; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA); Säve a. a., tab. XI (litografi efter teckning av Rudbeck); A. Wætter, teckning 1853 (hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl., n:r 19); Dybeck a. a.; Dybeck, teckning (ATA); Brate 1900 (ATA).

Runstenen står vid östra sidan av vägen mellan Västerby i Sorunda sn och Bröta i Grödinge sn, på Öster Bröta ägor men långt från gården och från annan bebyggelse, omkring 150 m. från sockengränsen. Den gamla bygdevägen går här fram över en höjd av rullstensgrus mellan tvenne kärrmarker N om Grindsjön. I äldre tid har den varit ganska obetydlig; Rudbeck och Säve kalla den helt enkelt gångstig¹, och även Dybeck säger, att den var »knappt farbar». Ända till den senaste ombyggnaden (1929), då den rätades och betydligt breddades, har den på Generalstabskartan betecknats med en trådfin linje, som slingrar sig fram genom vidsträckta skogsmarker. Säkerligen har Dybeck rätt, då han på grund av sägen förmodar, att den ursprungligen har varit en enkel klövjeväg mellan bygderna. Den karaktären ha ju för övrigt forntidens och medeltidens vägar i allmänhet haft.

Det förefaller ej osannolikt, att vägen Öster Bröta—Västerby under forntiden har spelat en viktig roll för samfärdseln mellan bygderna inom Södertörn. Den utgjorde den kortaste förbindelsen över den stora skogen Hanveden, från Grödinge och Södertälje-trakten till de översta gårdarna i Sorunda, varifrån man också lätt kunde komma vidare i nordöstlig riktning till Haninge och havet. Om vägens ålder och betydelse vittnar, utom de båda runstenar, som där stå (Sö 235 och Sö 292), måhända också gårdsnamnet Bröta, av fsv. *bröt*, isl. *braut* 'väg (genom skogsmark)'. Vid vägens östra ända lågo de stora byarna Västerby, Söderby och Österby.

¹ »Den står i en vild skog, på Öster Bröta bys egor i Grödinge socken, vid en gångstig mellan denna och Sorunda socken» (Rudbeck).

N om Grindsjön har färdeleden måst följa åsen mellan sankmarkerna på ömse sidor, som fordomdags givetvis varit sjöar. Högst uppe på åskrönet, där de vägfarande måste passera förbi, har stenen en gång blivit rest. Ännu i sen tid har platsen varit utomordentligt stämningsfull. Dybeck, som hade ett ovanligt fint sinne för fornminnenas skönhet, säger om Bröta-stenen, att den »å sin ensliga, höga och skogiga plats, med sin höjd af mer än fyra alnar, kan betraktas såsom ett af vårt lands skönaste minnesmärken».

Bröta-stenen finnes, enligt Dybeck, »antecknad å Petter Arosanders karta af år 1687 öfver Östbröta . . . i anledning deraf att byamännen i angränsande Vesterby velat hålla den för en rå-sten byarne emellan, samt sålunda tillvälla sig ett stycke af Bröta skog». Anteckningen lyder: »7. En Vijsesten på Västerby malmen sunnan för en stoor Runsten vidh en farvägh Socknarna och Byarna emillan, till hvilken Västerbyna villa gå och skära af Öster Brötha skogen efter visningen.» Jämte runstenen på Uringe malm (Sö 298) omtalas Bröta-stenen i prosten Hjelmströms uppgifter till E. M. Fant om fornlämningar i Grödinge (o. 1800, hs S 113 i Uppsala Univ.-Bibl.): »En hög Runsten står på Uringe malm; En dito på Öster Bröta ägor, men Runorna äro förtärda och oläsliga.»

Vid 1800-talets mitt var stenens ställning starkt framlutande. År 1854 blev den åter rest. Efter stambanans tillkomst fick vägen ökad betydelse, och bönderna i Västerby och andra byar i Sorunda körde på den sin mjölk till Tumba station. Vid slutet av århundradet började man taga grus ur åsen för vägens underhåll, så att omsider en stor sandgrop uppstod nedanför stenen. Vid vägförbättring år 1911 skars vägbanan ned ett par meter i åsryggen, och då vägen år 1929 breddades, måste stenen flyttas ett par meter tillbaka från sin ursprungliga plats. Den står nu rest omedelbart ovanför den branta, gräsbeväxta slänten på östra sidan av vägen.

Höjd 2,90 m., ovan jordytan 2,60 m.; bredd vid foten 1,30 m., vid jordytan 1,24 m., över korsmitten 0,93 m. Ett vackert stenblock, tämligen tunt (upptill blott 8—15 cm.), på framsidan något buckligt. Upptill ha stenens kanter å ömse sidor blivit skadade, sannolikt på den tid då stenen låg framåtlutad över vägen, och en del av ristningen har därigenom gått förlorad. På vänstra sidan är större delen av inskriftens sista ord borta. Men för övrigt är ristningen, så långt den har blivit bevarad, djup och tydlig. — Den vertikala delen av korset ligger till följd an stenyntans kupighet något högre än det övriga, och ringen kring korsmitten är nästan kullrig, men det är knappast riktigt, att, såsom Dybeck säger, »korset är, märkligt nog, något upphögt». Intrycket av relief, som är starkt framhävt på Dybecks avbildning, beror helt och hållet på stenyntans beskaffenhet.

Inskrift:

+ **u**ihmar + **let** - **ra**i - - + **sa**en + **pi**na + **at** + **ia**ruta + **ma**h + **au**k + **fel**ha + **si**n + **au**k + **b**u**pu**r + **ka** . . . **a** +

Vigmarr let reisa s[t]æin þenna at Iarunda, mag ok fel[a]ga sinn ok b[r]oður . . .

»Vigmar lät resa denna sten efter Jörunde, sin frände och kamrat och —s broder.»

Till läsningen: Av 7 **l** saknas bst och hst:s övre del. 8 **e** har en tydlig prick, både synbar och kännbar, mitt på hst. Också 17 och 38 **e** äro säkert stungna; särskilt 17 **e** har en stor, tydligt huggen fördjupning. Däremot äro ostungna 2, 20 och 43 **i**. Av 12—14 [**isa**] finnes endast nedre delen av hst **i** behåll. I 15—18 **sa**en saknas **t**, i 48—52 **b**u**pu**r ett **r**, i 37—41 **fel**ha ett **a**. Bst i 21 **n** är på h. sidan svagt böjd och något längre än vanligt, men det går icke ned till slinglinjen (som på Rudbecks och Dybecks avbildningar). Alla runorna i 25—30 **ia**ruta äro fullt tydliga. — Säve (Rudbeck): 8 **i**, 17 **i**, 29 **b**; 19—22 **pi**nsa, med binderuna av **n** och **s**; 36—40 saknas (denna del av inskriften var skyddad av en framförliggande sten). — Dybeck: 8 **i**, 17 **e**, 29 **t**, 37—41 **fel**ha. — Wætter: 8 **i**, 11 **i**, 15—18 **st**ain (**t**?), 19—22 **pi**na, 33 **o**, 37—41 **fel**ha. — Boije: 8 **i**, 17 **e**, 21 **n**, 38 **e**. — Brate: 8 **e**, 17 **e**, 21 **n**, 38 **e**.

Carl Säve har riktigt gissat, att det ord i inskriftens slut, som man då ännu icke kunnat läsa, har varit *felaga*. Men han invänder själv mot detta förslag, att »på ingen annan bekant runsten finnes och man knappt kan tänka sig bruket att kalla en person på samma gång *mág* och *félaga*, *mág* och stallbroder». Varför detta skulle vara omöjligt, är svårt att förstå. Fsv. *magher*, isl. *mágr* betyder som bekant 'man befryndad genom giftermål: mág, svåger, svärfader o. s. v.' Tyvärr är inskriftens sista namn förlorat; tydligen har det varit ett tvåstavigt mansnamn på *-i*. De båda föregående namnen äro var för sig intressanta. *Iorundr* synes ha hört till de åtminstone i Mellansverige under vikingatiden vanliga mansnamnen. Det är känt från Sö 21 och 260, Öl 25, L 1355 Högstena (Västergötland) och från följande uppländska inskrifter: L 196 Vaksala sn, L 294 och 1677 Rasbo sn, L 302 Funbo sn, L 352 Skå sn, L 484 och 485 Skånella sn, L 539 Norrsunda sn, L 664 Litslena sn, L 720 Vårfrukyrka sn, L 775 Österunda sn, nyfunnen runsten vid Hägerstalund, Spånga sn (*ioruntr*) och nyfunnen vid Björklinge kyrka (ack. *iarut*). Även under medeltiden var det, enligt Lundgren, »rätt vanligt». Formen *Iorundi*, som förekommer här, är emellertid förut okänd. Den växlande skrivningen *ia ~ iu ~ io* vittnar om att första stavelsen har haft *u*-bruten diftong *iq* (isl. *Iørundr*).

Namnet *Vigmarr* förekommer dessutom på sörmländsk runsten, Sö 298 Uringe malm, Grödinge sn, och på en uppländsk, L 258 Åbyggeby, Vendels sn. Det är sålunda ett sällsynt namn. På västnordiskt område är det endast osäkert belagt i ett norskt ortnamn. Det kan därför knappast vara något tvivel om att Vigmar på de båda närbelägna Sö 292 och 298, inom samma socken, avse samme man. Runstenen på Uringe malm, rest över Vigmar av hans söner, är sålunda något yngre än Bröta-stenen, som Vigmar själv rest över sin släkting. Högst märkligt är, att de båda stenarna ha en likartad placering, djupt inne i en storskog, invid en färdeväg mellan avlägsna bygder, i båda fallen också nära socken- och häradsgräns.¹ Möjligen har anledningen till detta val av plats för minnesvårdarna varit den, att Vigmar har haft jordbesittningar på båda sidor om den stora skogen, både i Grödinge och i Haninge eller Sorunda. Eller ock ha de båda stenarna, var vid sin väg, stått som gränsmärken för Vigmars egendom, som i så fall legat i Grödinge. Detta senare är kanske det sannolikaste. De båda stenarna, som äro utomordentligt vackra och skickligt utförda, ha utan tvivel blivit ristade av samme man. Här på tyda flera överensstämmande detaljer, skiljetecknet +, runornas form, särskilt **r**, **u**, **l**, **t**, bruket av **h** för **g** (**uihmar**, **mah**, **felha**), korsets form m. m., framför allt den jämna och skickliga linjeföringen. Att kompositionen visar två olika mönster, beror givetvis på en berömvärd anpassning till stenens form. Flera andra av runstenarna i norra delen av Södertörn uppvisa f. ö. flera eller färre drag gemensamma med de båda Vigmar-stenarna och kunna vara utförda av samme ristare. Diftongen *æi* förekommer tecknad **æe** även på Sö 290 (**suaen**), **t** är uteglömt i ordet *steinn* även på Sö 291.

293. Eldtomta, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 192.

Litteratur: L 600. Joh. Bureus, Fa 6:1 n:r 209 (s. 89), Fa 5 n:r 140 (s. 56), Fa 1, s. 34; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 40; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Brate 1900 (ATA); R. Stenbock 1926 (ATA).

I slutet av första boken (»Lib. I») i sin »rätta inscriptions bok» (Fa 6) har Bureus upp-tagit ett antal inskrifter (n:r 206—227), vilkas »afritning fins i andra boken». Därmed åsyftar han den samling, som han annars hänvisar till som »Liber Joh. H. [d. v. s. Johan Henriksson

¹ Detta är fallet även med Sö 181. Om runstenar som gränsmärken se också Sö 73 (i Tillägget).

Axehjelm] in folio». »Men den boken let Joh. Henr. bortkomma 1633.» Bland inskrifterna i detta tillägg finnes också en »Vidh Eltomta i Grodinge» (F a 5: »Grodinge, Eldtomta»). Teckningen är sålunda förlorad, men inskriften finns lyckligtvis i behåll.

Liljegren har, med Bureus som källa, upptagit inskriften i sina *Runurkunder* (L 600), men, märkligt nog under Garns sn, Långhundra hd, Uppland. Han har tydligen ej kunnat identifiera Bureus' lokaluppgifter. — Dybeck har, i ett tillägg till sina *Svenska runurkunder*, uppgiften: »Runstenen 600 Liljegr. står på Elltomta egor i denna socken» [d. v. s. Grödinge]. Det är emellertid ovisst, om detta innebär något annat än en rättelse till Liljegren. Det förefaller i varje fall knappast troligt, att Dybeck själv har sett stenen. Möjligen återger han någon muntlig uppgift, som han har mottagit.

För övrigt har stenen varit helt försvunnen intill senaste tid. Vid sitt besök på platsen år 1884 upptäckte Boije ett fragment, liggande i grunden till en vedbod, som hörde till en handelsbod i byn. Intill ett år tidigare hade det, enligt uppgifter, som lämnades Boije, legat i trädgården till en av gårdarna i byn (kyrkovärden Larssons); det skulle vidare ha kommit i dagen »för 70—80 år sedan» vid rivningen av ett gammalt brygghus vid gården. Ytterligare ett runstensstycke skulle ha funnits, som sannolikt också kommit in i någon grund. Om dessa uppgifter äro riktiga, skulle alltså stenen redan i början av 1800-talet ha varit sönderslagen, och de olika styckena skulle ha blivit skingrade.

Boijes undersökningar synas ha efterlämnat en lokaltradition, att en runsten fordom funnits på platsen för Eldtomta handelsbod. Vid efterforskningar som med anledning därav Riksantikvariens ombud år 1926 företog, upptäcktes ytterligare ett litet fragment, innehållande runorna **k·ti** och passande samman med det förut kända stycket, på dettas högra sida. De båda fragmenten förvaras numera i Grödinge kyrkas vapenhus.

Stenen har, av de bevarade styckena att döma, varit ett vackert gråstensblock med slät yta. Ristningen är jämn, med smala, ej särdeles djupa linjer. Av fragmenten framgår också, att inskriften har varit fördelad på två rader, som legat intill varandra med gemensam mellanlinje. I den inre raden ha stått åtminstone de fem sista orden. Enligt Bureus har »andre raden» börjat med ordet **þair**. Troligen har första delen av den långa inskriften, med de fem sönerns namn, varit anbragt i en ormslinga längs stenens ytterkant och återstoden i en inre, oornrad slinga.

Inskrift (det inom [] efter Bureus):

[**auintr : auk : kerþar : auk : iki**] **altr· auk · ti** [**þkumi : auk : sikraif·** || **þair : raistu : stain : þin**] **sa : at · tu** [**li :**

faþur : sin]

Öyvindr ok Gærðarr ok Ingjaldr ok Tidkumi ok Sigræif [**R**] *þair raistu stæin þensa at Toli, faður sinn.*

»Öjvind och Gärdar och Ingjald och Tidkume och Sigrev, de reste denna sten efter Tole, sin fader.»

Rörande inskriftens läsning och runformer framgår ingenting anmärkningsvärt av Bureus' anteckningar. Nominativändelsen **r** saknas i 39—45 **sikraif** såväl i F a 6: 1 som i den ordnade renskriften F a 5.

Öyvindr och *Ingjaldr* äro tämligen vanliga mansnamn. *Gærðarr* förekommer även Sö 197 och 203, *Sigræif* Sö 144 och 297. Andra belägg äro sammanförda i E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 108. Om namnet *Tidkumi* se Sö 187 och 205. — Faderns namn, ack. **tuli**, är säkerligen detsamma som på Hovgårdsstenen, Adelsö sn (L 333) förekommer ristat **tolir** (2 ggr) och

på en runsten vid Hovsgärde, Rasbo sn (L 296) ack. **toli**, sålunda ett *Tolir* (eller *Tolir*). Det förekommer även i ett par västgötska inskrifter L 1362 (T 24) **tulir**, L 1400 (T 108) **tulir**, L 1390 (T 32) **-ulir**.¹ Snarast är väl *Tolir* en kortform av *Porleifr*. Jfr **tula** *Tola* Sö 179.

294. Hallsveden, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 197.

Litteratur: D 8vo 86. Ransakningarna 1667—84.

Avbildning: Dybeck a. a.

I fjärdingsmannen Anders Jenssons förteckning år 1686 över runstenar i Grödinge sn (se ovan s. 262) säges, att »oppå skougen Hallsveen ähr een stoor Runsten som står oppe». Hallsveden är namn på den stora skog, som från gården Hall i Östertälje sn sträcker sig söderut utmed Hallsfjärden i Östertälje och Grödinge socknar. Med ledning av dessa uppgifter anträffades stenen av R. Dybeck, som i *Svenska runurkunder* 2 (1857) avbildat densamma. »Stenen står», säger Dybeck, »vid en sämre körväg, som från trakten av gården Hall löper söderut nästan genom hela skogen». Av senare forskare har den emellertid icke kunnat återfinnas.

Stenen var enligt Dybeck »fem tum tjock och af vittrig, glimrande stenart». Den var drygt 3 alnar hög (= 1,80 m.) och ungefär hälften så bred. På v. sidan var ett stycke bortslaget, varigenom några runor gått förlorade.

Inskrift:

× **uifastr** × **ihuiþr** × **litu** × **raisa** × **at** × **ulf** × **faþur** × **sin** ×
 5 10 15 20 25 30 35

Vifastr [ok *Sigviðr* letu *raisa* at *Ulf*, *faður* sinn.

»Vifast och Sigvid läto resa efter Ulf, sin fader.»

Till läsningen: Efter 7 r torde på det bortslagna stycket av stenen ha funnits plats för ordet **auk**, skiljetecken × och ytterligare en runa, den första i det följande namnet. Otvivelaktigt är Dybecks suppling av detta, **sihuiþr**, riktig.

De tre mansnamnen äro alla tämligen vanliga i vikingatidens inskrifter. *Vifastr* se Sö 282, *Sigviðr* Sö 116, 124, 171, 276.

295. Skälby (nu Lövstalund), Grödinge sn, Svartlösa hd.

Litteratur: Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Miscellanea* (hs F h 31 i Kungl. Bibl.); R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 1, s. 8, 2, s. 40, *Runa* (fol.) 1 (1865), s. 85; *Reseberättelse* 1862 (ATA).

Enligt uppgifter av fjärdingsmannen Anders Jansson år 1686 (se ovan s. 262) funnos »i Skälby Sättegård 2 Runsteenar, dhen Ena står oppe och dhen andra ligger omkull». Av dessa finnes numera endast en i behåll, Sö 296. Den andra måste emellertid åsyftas i en anteckning av J. Peringskiöld om en runsten vid Skälby i Grödinge sn med inskrift **han va iguarsun**.

Dybeck har flera gånger sökt efter denna andra Skälby-sten. Han fann den aldrig, men väl mottog han säkra meddelanden, att den trettio år tidigare (sålunda omkring 1825) varit i behåll. »Hr Räntmästaren H. Schlytern har för mig berättat, att han för omkring trettio år sedan sett och afritat en Runsten, hvilken stått vid vägen, som leder upp till boningshusen.»

¹ Möjligen också L 603 Salmunge, Skederids sn (Uppl.): **pulir**; se E. Brate, *Svenska runristare*, s. 120 f.

Tyvär var emellertid denna teckning förkommen. I sin reseberättelse 1862 säger Dybeck: »Länge, fast förgäfvades, söktes en runsten, hvilken för 16 år sedan blivit söndersprängd och lagd djupt i grunden till en då uppförd lada nära Löfstalund i Grödinge socken.»

Peringskiöld har tydligen icke själv sett stenen utan endast av någon antikvariskt intresserad fått ett meddelande om inskriften. Troligen har meddelaren icke kunnat erinra sig hela inskriften, han har endast fäst sig vid orden **han va iguarsun**, helt visst därför att han däri förmodade den från andra inskrifter kände Ingvar vittfarne.

Inskrift sålunda: **han va iguarsun**, sannolikt *Hann va*[*x*] *Ingvars sun*, »Han var Ingvars son». Mindre sannolikt torde vara, att predikatet varit *va* 'dräpte', enär man då givetvis skulle ha väntat namnet på den dräpte utsatt.

296. Skälby (nu Löfstalund), Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 147.

Litteratur: D 8vo 4, L 818 a (s. 292). Ransakningarna 1637—84; C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1852), s. 236 f.; O. Hermelin, Svartlösa härad (ATA), s. 92, 95; S. Boije, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. Rudbeck, teckning (ATA; ett annat exemplar, signerat $\frac{6}{8}$ 45, i hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl., n:r 16); Säve a. a., tab. X (litografi efter teckning av Rudbeck); A. Wætter, teckning 1855 (hs R 552, n:r 20); Dybeck a. a.; Hermelin a. a.; Brate 1900 (ATA).

Omedelbart Ö om Löfstalunds nuvarande mangårdsbyggnad och trädgård utgår från landsvägen Grödinge-Södertälje en mindre väg norrut. Denna väg, som numera blott tjänar som utfart för ladugården, är i själva verket landsvägens äldre sträckning. Omkring 200 m. N om den nuvarande landsvägen, där gamla vägen åter böjer av mot Ö, står runstenen, invid vägens västra sida. I backen straxt ovanför har Löfstalund (Skälby) ursprungligen legat. Mellan denna plats och landsvägen, dit mangårdsbyggnaden under 1800-talet flyttats ned, är en dalgång, genomfluten av bäck, som rinner österut till Malmsjön. Stenen har sålunda stått nedanför Skälby, invid en säkerligen gammal väg, just där denna böjde av söderut över en sankmark. Säkerligen har här under vikingatiden funnits en »bro», en vägfyllnad, ehuru någon sådan ej finnes omtalad i själva inskriften. Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Årsta».

Runstenen omtalas redan år 1686 i *Ransakningarna* (se ovan s. 262). Dess plats anges av Dybeck på följande sätt: »Helt nära gården står, få famnar från vägkroken och i lägsta slutningen af norra dalbrecken, denna Runsten, något sjunken i den lösa marken. Häradsvägen mellan Södertälje och Hanninge socknar kröker sig der öfver en dæld, som, med en bäck i midten, sträcker sig från trakten af sjön Uttran här förbi, samt vidare utefter Malmsjön och några andra småsjöar, deribland Axan . . ., genom Sorunda, hvarest den slutar i Saltsjön.» Enligt Liljegren står den »nedanför trädgården», enligt Rudbeck »i en äng nedanför egendomen Löfstalund och Skälby» och enligt Hermelin »i Kalftomten vid Löfstalund», »i tomten vid Löfstalunds ladugård». Ett par m. från stenen synas i marken spår av en gammal väg uppåt backen, säkerligen utfarten för Skälby by.

Höjd 1,55 m., bredd nedtill 0,90 m., över korsmitten 1,55 m. Stenen är jämförelsevis tunn, upptill blott omkring 15 cm. Upptill och utåt v. sidan är stort stycke avslaget; det saknas redan på Rudbecks, Wæters och Dybecks teckningar. En del av detta stycke hittades av Hermelin »några alnar derifrån på andra sidan om den i närheten varande gärdesgården». Fragmentet fanns ännu, liggande löst bredvid, vid Boijes och Brates besök. År 1930 söktes det av mig förgäves. — Ytan är någorlunda plan och jämn, med undantag av att den nedtill på h. sidan går ned i ett lägre, mera skrovligt fält. Ristningen är i allmänhet djup och tydlig.

Inskrift (det inom [] å det numera förlorade fragmentet):

× **oskautrr : raisti : stain : pinsi : aftir · airnfast : mu** [**upur sin : sun · kupik]s : uk · aftir : ulafu kunu :**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
sina : kairpi : osku^rtr : kuml : pausi +
 75 80 85 90 95

Asgautr raisti stain þensi æftir Ærnfast mo[ðurbr]oður sinn, sun Gyðings, ok æftir Olafu, kunu sina, gærði Asgautr kumbl þausi.

»Åsgöt reste denna sten efter Ärnfast, sin morbroder, Gyðings son; och efter Olov, sin hustru, gjorde Åsgöt detta minnesmärke.»

Till läsningen: Stungna runor förekomma icke. Sålunda är 3, 76, 84 **k**, icke **g**. 21 och 24 är **i**, icke **a** eller **e**. — Rudbeck: 25—29 **iftir**, 30—37 **airifasu**, 63—67 **uiafu**, 92 **p** saknas. — Wætter: 1 **n**, 8 **ru**(?), 24 **a**, 25—29 **at**(!), 30—37 **airifast**, 58—62 **iftir**, 63—71 **ulaf : ulkur**, 88—96 **miml þausi**. — Dybeck: 25—37 **aftir : airnfast**; efter 39 **u** en hst och spår av bst till ett **p**; 63—67 **ulafu**. Dybecks teckning är fullständig och korrekt. — Hermelin: 64 **i**, 94 **i**. — Boije och Brate: 20—24 **pinsi**; efter 39 **u** v. delen av en hst synlig; alla runorna 40—52 fullt tydliga och säkra; av 52 **p** är dock nedre delen borta. Av 53 finnes endast en hst; avståndet till föregående och efterföljande runa är så litet, att den icke kan vara annat än **i**. En läsning **kupuis** är sålunda utesluten. Av 54 finnes större delen av hst i behåll, därav övre delen på det lösa stycket; troligen ett **k**, vars bst stått i brottytan.

Inskriften har två **o**-runor; på den ena (r. 1) gå bst tvärs över hst, den andra (r. 82) har bst endast på h. sidan av hst. På flertalet **u**- och **r**-runor utgår bst nedanför, ofta långt nedanför, huvudstavens topp. — Namnet *Asgautr* tecknas ena gången med **au**, andra gången med **u**. Märk även det i äldre inskrifter mindre vanliga **uk** 'och'. **ai** är tecken för æ-ljud i **airnfast** och troligen även i **kairpi**. Egendomligt är bruket av båda **r**-runorna i **oskautrr**; det måste väl bero på en språklig reflexion hos ristaren. Han har först ristat, efter uttalet, **r**; sedan har han lagt till ett **rr**, eftersom han var van att rista denna runa i slutet av namn och höll den för den riktiga. Mindre sannolikt torde vara, att **rr** är ett ålderdomligt drag, beroende på att övergången **r > rr** efter dental konsonant ännu icke var avslutad och att ristaren sålunda på grund av uttalet har vacklat mellan olika beteckningar.

Inskriften tillhör den fåtaliga grupp av sörmländska inskrifter, som använda **o**-runan som tecken för nasalerat *a*: (**oskautrr**, **osku^rtr**) och som beteckna långt *ō*-ljud med **u**-runan (**mu[^{pur}]**, [**b**]**rupur**, **ulafu**). Ett ålderdomligt drag är väl också formen **pinsi**. — Till kompositionen erinrar Sö 296 mycket om Amundes ristningar, vilka dock i allmänhet äro mera skickligt utförda (t. ex. Sö 215, 217, 229, 254). Anmärkningsvärd är en sådan liten detalj som bruket av skiljetecknet + vid inskriftens början och slut, men för övrigt : (Sö 215, 217 och 296). Troligen har Amunde hämtat sitt mönster just från den äldre ristaren av Skälby-stenen. En teknisk brist i dennes ristning är att slingorna nedtill ligga löst tillsammans; de binda icke varandra, såsom alltid hos Amunde.

Suppleringen **mu[^{pur}:br]upur** torde vara säker. Intressant är den varierande ordföljden i de båda satser, varav inskriften består, ett stildrag som är välkänt från bl. a. landskapslagarna. Stenen har Åsgöt låtit resa efter sin morbroder Ärnfast, och efter sin hustru Olov gjorde han »detta kummel».

Uttrycket *gærði kumbl*, *let gærva kumbl* användes i flera inskrifter i stället för den vanliga minnesformelns *raisti stain*, *let raisa stain*: Sö 103, 281, 319. Troligen åsyftas i båda fallen detsamma, den resta runstenen med dess inskrift. I Sö 174 omtalas, att **ublubr · let · kira : kuml : likhus : auk : bru**. En gång användes t. o. m. verbet 'resa': ... **litu : rasa : kuml : pausi** (Sö 173). Den

plurala formen, som i regeln brukas, åsyftar sannolikt, att minnesmärket har bestått av flera delar, jämte runstenen en gravhög eller flera resta stenar. I Sö 173 måste det tydligen vara stenar som rests. Anmärkningsvärt är särskilt uttrycket på Sö 143: **: ayar : let : kiara : kumbl : baþi**; utom den runristade stenen måste väl här avses en annan rest sten utan inskrift. Ordet *kumbl* har sålunda en allmännare innebörd än *stæinn*; det kan lämpligast översättas med 'minnesmärke, vård'. Det kan avse en stenkista, såsom fallet är i Sö 116. I Sö 47 torde med **kuml : þat : si** avses såväl runstenen som det röse (»stenkummel»), vari den är rest och vari troligen den döde vilar. Det är här sålunda väsentligen likbetydande med det *raur*, som också omtalas i inskriften. Minnesmärket var så enhetligt, att singular form av *kumbl* kunde brukas. I tre sörmländska inskrifter förekommer såväl uttrycket *ræisti stæin þannsi* som *gærði kumbl þatsi* (*þausi*): Sö 46, 88 och 296. I de båda senare är det samma subjekt till båda verben. Det är utan allt tvivel väsentligen samma sak som åsyftas med båda uttrycken: minnesmärket. I Sö 88 omtalas först, att *Stæinn, Fastulfr, Hæriulfr ræistu stæin þannsi æftir Gælf, faður sinn, ok at Ulfvið, broður Gælf*. Och därefter tillägges i versifierad form: *Gærðu kumbl sniallir synir Holmlaugar*. Liksom *synir Holmlaugar* åsyftar de förut nämnda tre bröderna, så är *kumbl* en variation av *stæinn*. Detsamma torde vara fallet här, i Sö 296. Inskriften vill meddela, att Åsgöt har låtit resa stenen och göra minnesmärket såväl efter sin morbroder Ärnfast som efter sin hustru Olov.¹ **þausi** har en påtaglig deiktisk funktion, hänvisande på något som inskriftens läsare hade omedelbart inför ögonen. Och den plurala formen antyder, att minnesmärket har bestått av flera delar. I äldre tid ha också funnits åtskilliga stenar på platsen (Boije). En av dem tilldrog sig i synnerhet Dybecks uppmärksamhet och misstänktes t. o. m. att vara en runsten med runorna på den nedåt vända sidan. Så var emellertid icke fallet. »Således en bautasten», säger Dybeck, och häri instämmer Boije. »Märkligt nog om inskriftens sista ord **kuml þausi** skulle afse runstenen och en derinvid rest bautasten» (Dybeck).

Om namnet *Asgautr* (även Sö 97, 122, 123, 323, 336) se E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), s. 92 f., *Nordiska namnstudier* (1927), s. 82 med not 4; om *Ærnfastr* se *Nordiska namnstudier*, s. 100. *Gyðingr* är annars icke belagt; också ett *Gøðingr* (till *goðr* 'god', liksom *Svartingr* till *svatr*) vore tänkbart. Kvinnonamnet *Olof* (fsv. *Oluf*, isl. *Ólof*) är icke sällsynt. I Södermanland förekommer det även på Sö 8, 32 och 70. Spridda belägg förekomma i andra landskap: Ög 112 och 198, i Västergötland T 52 och *VFT* 2:1, s. 94, på Gotland Säve 34 (L 1712), i Uppland L 91 Vik, Balingsta sn, och 142 Lövsta, Balinge sn.

Norrnga, Grödinge sn, Svartlösa hd.

R. Dybeck uppger, i *Svenska runurkunder* 1 (1855), s. 15 not **, att en runsten »i fjor blifvit af en bonde i Norrnga, Grödinge socken, inlagd i och alldeles öfvertäckt af en spismur». Även senare har han förgäves eftersökt denna sten (*Runa* fol., 1, s. 85). — S. Boije har från sina efterforskningar 1884 efterlämnat följande anteckning (ATA): »Norrnga. I Karl Jonssons gård lära flera stycken af en runsten ligga nedlagda såsom grund för spiseln antingen i huvudbyggnaden eller i byggnaden t. v. på gården . . . Stora stugan byggdes 1850(?), muradt ett eller par år senare; derefter flyttades gamla stugan undan t. v. på gården. K. J. var vid byggnaden en pojke, minns att styckena inlades, men ej säkert, i hvilken.»

¹ Samma innebörd i ordet *kumbl* framgår av inskrifterna i andra landskap. På den kända Långarnö-stenen i Uppland (L 675) säges först, att Vädralde har låtit föra fram en mycket stor sten, och sedan, att han och Arngård ha låtit resa denna minnesvård (**þau · litu · kubl · raisa · þisa**) efter sin son Sigtrygg. Jfr också sammansättningarna *stæinkumbl* (L 1060) och *brautarkumbl* (L 485). S. Lindqvists antagande (*Fornvännen* 1928, s. 279), att *kumbl* på Jällingestenen kunnat avse endast själva inskriften, saknar all grund. Om *kumbl* se L. Wimmer i *DRm* 3, s. 289 och 4:2, s. XII och nu senast R. Kinander i *Smålands runinskrifter* (1935), s. 61.

297. Uppinge, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 147.

Litteratur: Handlingar i ATA från 1899—1900 och 1911—12.

Avbildning: Brate 1900.

Runstenen blev bekant för fornvårdsmyndigheterna år 1899, och den omtalas i ett brev från d:r Emil Ekhoﬀ till Brate ²⁷/₇ d. å. Den låg då i en åker på västra sidan om landsvägen Tumba-Västerhaninge, 15 m. från vägen och omkr. 45 m från Iselsta bro. Den hade kommit i dagen omkring 20 år tidigare vid nyodling av platsen, som förut hade varit en björkhage. Vid denna uppodling skall en del stensättningar ha förstörts. Eftersom stenen i sin nya omgivning ständigt var i fara för skadegörelse, flyttades den år 1912 ut till vägen, där den uppställdes i dikeskanten.

Längd 1,50 m., bredd 1,47—0,92 m. Ristningen går ända ned till stenens kant, och då stenen sålunda icke äger någon fot, har den icke kunnat vara rest utan har legat på marken med den ristade ytan upp. Detta bekräftas också av själva inskriftens lydelse. Ytan är icke särdeles jämn, men ristningen är tydlig, med djupa och breda linjer. Utefter kanterna har den blivit något skadad genom stötar, men för övrigt är den väl bevarad. Den kant, på vilken stenen nu är lagd, är utan tvivel ristningens överkant. Den bör alltså ses från motsatta sidan, med korset överst i mitten (jfr Sö 244).

Inskrift:

+ omuþa + auk + muþa + litu : lakia + stain + þino + at . || + sirif + bunta + sin + auk + brupur + sikstains
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 + auk hulmstains .
 65 70 75

Amoda ok Moda letu læggia stæin þenna at Sigræif, bonda sinn, ok broður Sigstæins ok Holmstæins.

»Amoda och Moda läto lägga denna sten efter Sigrev, sin make och Sigstens och Holmstens broder.»

Till läsningen: Inga stungna runor förekomma. Sålunda utan prick 14, 28, 34, 36, 44 i, 19, 57 k. Av 3 u är nedre delen borta. — Brate: 34 e.

Som tecken för långt o-ljud använder ristaren runan u: **bunta**, **brupur**. o-runan förekommer två gånger, den ena gången som tecken för nasalerat a: **þino**. Det får därför anses som säkert, att o även i **omuþa** betecknar a-ljud. Uppinge-stenens **omuþa** är samma namn, som å en annan sörmländsk inskrift (Sö 102) förekommer skrivet **amuþa** (l. **omuþa**). Det andra kvinnonamnet, **muþa**, är däremot icke känt från annat håll. Det är emellertid tydligen ett kortnamn av välkänd typ till sammansatta namn på -moð: **inkimop** L 346 Svartsjö, Sångas sn (Uppl.), fsv. *Arin-*, *Hær-*, *Inge-*, *Kætil-*, *Rik-*, *Ræginmodh*, fda. *Ketil-*, *Ræginmodh* o. a. Namn med denna efterled äro utpräglad östnordiska och saknas fullständigt i Norge och på Island. Ett enstaka *Ræginmóða* i en isländsk annal är namn på en dansk kvinna.

Av de tre mansnamnen äro *Sigstæinn* och *Holmstæinn* välkända. Om *Sigstæinn* se ovan Sö 291. Huruvida **sirif** återger ett *Sigræif* eller ett *Særæif* kan ej avgöras. Båda dessa namn äro säkert styrkta (E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 108), men det förra förefaller att ha varit vida vanligare. Det är belagt på två andra sörmländska runstenar (Sö 144 och 293), varav den ena, Sö 293 Eldtomta, inom Grödinge sn. Även om namnet skulle vara detsamma som på Eldtomta-stenen, kan det dock ej vara fråga om samme man. Fyra bröder till *Sigræifr* uppräknas på Eldtomta-stenen, men de ha helt andra namn än bröderna till Uppinge-stenens **sirif**.

Inskriften är av stort intresse därigenom, att den har blivit föranstaltad av två kvinnor *at Sigræif, bonda sinn*. Om man får taga detta uttryck efter orden, skulle inskriften vara ett vittnesbörd om att tvegifte har förekommit under vikingatiden. Adam av Bremen uppger som bekant om svenskarna, att »var och en har, allt efter storleken av sin förmögenhet, två eller tre eller flera hustrur på en gång; de rika och hövdingarna ha otaliga» (IV: 21). Runinskrifterna tyda emellertid icke på att detta varit vanligt. Snarast har det hört till det mera sällsynta och undantagsmässiga. Så isolerad som Uppinge-inskriften står, bör man ifrågasätta, att den är oklart och språkligt oriktigt formulerad. De båda namnen Amoda och Moda, med »variation», tyda på att deras bärare varit mor och dotter. Uttrycket *bonda sinn* hör rätteligen endast till den ena. Den riktiga formuleringen skulle i så fall ha varit: *Amoda let læggia stæin þenna at Sigræif, bonda sinn, ok Moda at faður sinn . . .*

298. Uringe malm; Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 148, 189.

Litteratur: D 8vo 5. C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1852), s. 226 f.; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA; ett annat exemplar, signerat ²³/₈ 45, i hs R 552 Uppsala Univ.-Bibl., n:r 17); Säve a. a., tab. IX (litografi efter teckning av Rudbeck); Dybeck a. a.; Brate 1900 (ATA).

Runstenen står vid norra sidan av vägen Tumba-Västerhaninge, på gränsen mellan Grödinge och Västerhaninge socknar, djupt inne i den stora skogsmark (»Uringe malm»), som skiljer bygderna å ömse sidor åt. Den ristade sidan är vänd mot vägen. Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Årsta».¹

Efter stenen har torpet Runsten sitt namn, beläget en dryg kilometer längre åt sydost. Det finnes kartlagt och beskrivet redan 1636 och säges vara byggt »på kronones allmänning». Själva runstenen finnes antecknad å en karta över Uringe år 1717. Den är omtalad i Fantsamlingar (se ovan s. 263) och blev för forskningen känd genom Säve och Dybeck.

Gnejs. Höjd 2,20 m., bredd 2,57—1,25 m. Den ristade ytan är svagt kupig men jämn och slät. Ristningen är djupt huggen och mycket tydlig. Stenens kanter äro på båda sidor skadade, varigenom även något av ristningen har gått förlorat.

Inskrift:

× **haur + nuk + karl + auk + sihia - - r + auk + uihialmr + auk + kare + ! - - - aisa + stain + pina + aftir**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 + **uihmar + faþr + sin +**
 65 70 75

Haurr ok Karl ok Sighia[lm]r ok Vihialmr ok Kari [letu r]æisa stæin þenna æftir Vigmar, faður sinn.

»Håur(?) och Karl och Sighjälrm och Vihjälrm och Kåre läto resa denna sten efter Vigmar, sin fader.»

Till läsningen: I 3 u finnes mellan hst och bst en fördjupning, som dock sannolikt ej är huggen. 5 n är felristat för a. Fr. o. m. 15 s t. o. m. 23 a är yttre slinglinjen borta och därjämte större eller mindre delar av runornas toppar. 18 i är en naturlig remna, som dock synes ha blivit fördjupad av ristaren; möjligen har en bst funnits upptill på h. sidan (sålunda l). Av

¹ Det är samma runsten som i H. O. Indebetou, *Södermanlands minnen* (1877), s. 168 säges stå »söder om Skogsjön, vid Pålalm». Det beror sålunda på misstag, då straxt därpå säges, att »en tredje runsten är längre norrut, vid Uringe».

20 finnes endast nedre delen av en rak stav bevarad. 21 har utom hst en bst på h. sidan i behåll. Möjligen finnes ett svagt spår av bst även på v. sidan, men det är högst oviss. Sålunda **k** eller **m** (däremot icke **f**). 40 **e** har en prick mitt på staven, som förefaller vara ristad. Icke stungna äro däremot 16, 27, 64 och 74 **i**. Av 41 **l** finnes utom hst möjligen v. sidan av bst bevarad. — Rudbeck: Mellan 1 och 2 ett tomrum på teckningen, och Säve antager därför, att »2 eller 3 runor icke kunna urskiljas i det första ordet, hvilket gör det okänneligt». 5 **a**. Skadorna i tredje namnet synas ha varit lika stora som nu. 20 är sålunda oviss. 21 är på litografien **m**, men på teckningen i ATA är h. bst prickad, sålunda oviss. 37—40 **kaini**. 58 **i**; 63—68 **uinmar**. Sista runan, 75 **n**, saknas. — Dybeck: 1—4 **haur**, 5 **n**, 21 **k**, 37—40 **kaini**. Efter 40 **i** synes på Dybecks teckning + **lj**. 58 **a**, 65 **h**, 75 **n**. — Boije: 5 **n**, 21 **k** eller **m** (1 cm. ovan h. bst kan en bst ha utgått t. v., »nedre kanten möjl. kvar»), 37—40 **kari** (**kare?**). — Brate: 5 **n**, 21 **k**, 37—40 **kare**.

15—22 **sihia--r** kan vara *Siglæikr* eller *Sighialmr*. Det senare torde vara sannolikast på grund därav, att samma efterled *-hialmr* ingår i namnet på en broder, *Vihialmr*. Mansnamnet *Sighialmr* är känt från tvenne uppländska inskrifter (L 32 Våppeby, Kalmar sn, och L 36 Övergrans kyrka), avseende samma person, och en gottländsk (L 1697 Rute sn). Om *Vihialmr* (eller *Vighialmr*) se Sö 209. 1—4 **haur** kan knappast återgiva något förut känt namn. Det förefaller ha ändats på *-urr* (jfr isl. *Gizurr*, *Qzurr* o. a.). Säve ifrågasätter en felristning för **haukr**, men detta förefaller föga sannolikt på denna så omsorgsfullt utförda sten. Anmärkningsvärt är dock, att runor blivit uteglömda: ett **i** i 59—62 **afta** och ett **u** i 69—72 **fapr**. *Karl* och *Kari* äro vanliga namn (om det senare se Sö 217). Faderns namn, *Vigmarr*, förekommer även å Öster Bröta-stenen (Sö 292). Om förhållandet mellan de båda runmonumenten se ovan s. 266.

Vårsta, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Enligt uppgift i *Ransakningarna* 1667—84 (se ovan s. 262) fanns »Vthi Vårstadh 1 Runsten, men för några åhr sedan åhr vptagen af bönderne dhersammastädes och bruukas till Spijselhäll». Vårsta ligger mitt emellan Lövstalund och Malmsjö, vid gamla vägen; det tillhör numera Malmsjö egendom. — Runstenen har i senare tid förgäves sökts av Dybeck (*Svenska runurkunder* 2, s. 40; *Runa*, fol., 1, s. 85), Boije och andra.

Österby, Grödinge sn, Svartlösa hd.

I *Ransakningarna* 1667—84 (se ovan s. 262) uppges, att i Österby funnos »2 Runsteenar, dhen eena ligger nedre till marken». Österby var beläget mellan Viad och Eldtomta. Det är numera avhyst och tillhör Viad egendom. — Om de båda runstenarna är icke något bekant från senare tid.

299. Huddinge kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 149.

Litteratur: D 8vo 24. O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 103, 123; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a., originalteckning i ATA¹; Hermelin a. a.; Boije, fotografi (ATA); R. Haglund, etsning efter Boijes fotografi (ATA).

I södra väggen av Huddinge kyrka, på yttersidan, sitter denna runsten, 1,50 m. över marken. Den har blivit infogad i valvbågen till ett fönster, då detta murades igen. Stenen har därvid

¹ Afritningen, efter ett noggrant avtryck, kan betraktas såsom man hade runstenen sjelf för sig» (Dybeck).

blivit sönderlagen och tillformad för att passa in i valvbågen. Till mitten av 1800-talet var den dold under tjockt murbruk och omtalas första gången i Dybecks *Svenska runurkunder*.

Röd sandsten. Blott nedre delen av stenen finnes i behåll. Längd (över mitten) 1 m., bredd (= valvbågens höjd) 0,68 m. Ristningen är icke grunt huggen och på det hela taget väl bevarad.

Inskrift:

onunr : uk þurfa - r sino : þair kirþu bru

5 10 15 20 25 30

Anundr ok Þorfa[st modu]r sina. Þærir gærðu bro.

»Anund och Torfast sin moder. De gjorde bro.»

Till läsningen: Runorna äro på slutet starkt sammanträngda. De ojämna linjerna röja en mindre van och säker ristare. Härpå beror säkerligen också den ovanliga form, som en del runor ha fått, särskilt **u** och **r**-runorna. Av 13 finnes endast nedre delen av en stav, troligen bst till ett **u**. 24 **i** är icke stunget. — Dybeck: 19—30 **þai-k--þu b--**. — Hermelin: 19—30 **þair kirþu bru**.

Första namnet har utan tvivel varit *Anundr*; en **t**-runa har av ristaren blivit uteglömd mellan 4 **n** och **r**. Andra namnet skall suppleras *Þorfastr*. Framför 15—18 **sino** har stått ett kvinnligt släktskapsord i ack., sålunda antingen *moður* eller *systur*. Det förra är övervägande sannolikast. Den ofullständigt bevarade inskriften har sålunda meddelat, att två (eller flera) söner ha låtit resa stenen till minne av sin moder. — Såväl *Anundr* som *Þorfastr* äro tämligen vanliga namn under vikingatiden.

Inskriften tillhör den grupp av tidiga runstenar i Södermanland, som använda **o**-runan som tecken för nasalerat **a** (**onunr, sino**) och beteckna långt *o*-ljud med **u**-runan (**þurfa . . . , bru**). — Jfr Sö 303.

300. Glömsta, Huddinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 150, 151.

Äldre avbildningar: G. Hallström, fotografier 1927 (ATA).

Runristning i fast berg omkring $\frac{1}{2}$ km. SV om Glömsta gård, på södra sidan av den av en bäck genomflutna dalgång, vari vägen Fittja-Huddinge går fram. Från denna väg utgår ungefär mitt för Glömsta gård en sidoväg som i sydvästlig riktning leder till Tullinge. Omkring 25 m. Ö om Tullinge-vägen befinner sig ristningen, längst ned i den lövskogsklädda bergbacken och sålunda helt nära kanten mellan denna och åkerjorden nedanför. Ristningsytan är vänd mot N och bildar ungefär 60° vinkel mot marken. — Ristningen upptäcktes år 1927.

Avståndet från ristningens nedersta del till marken är 0,62 m. Ristningens höjd 1,02 m., bredd 0,90 m. Linjerna äro grunda, men dock fullt säkert skönjbara. Ristningen bildar en något sned och ojämn cirkel, vari upptill ett enkelt kors är infällt. Inskriften börjar upptill t. h., utan skiljetecken.

Inskrift:

suerkir : lit : boro : kiara : aftir . erinkuni . moþur

5 10 15 20 25 30 35

Sværkir let bro gera æftir Æringunni, moður.

»Sverker lät göra bron efter Ärengunn, [sin] moder.»

Till läsningen: 3 **e** har en vinkelrät utvidgning mitt på hst; sålunda stunget. 25 **e** har en tydlig fördjupning med obetydlig utvidgning åt sidorna. Ostungna äro 9 **i**, 15 och 29 **k**. 17 **a**

har kort bst, nästan vinkelrät mot hst, men är dock snarare **a** än **e**. Även 20 **a** har bst vinkelrät mot hst, djupt huggen.

Mansnamnet *Sværkir*, som under medeltiden var rätt vanligt i Sverige och bl. a. bars av tvenne konungar, är från vikingatiden vida mindre rikligt styrkt. Det synes vara första gången säkert belagt i denna inskrift. Sannolikt är det samma namn, som förekommer i en annan sörmändsk inskrift, Sö 209, tecknat **serkir**, och i en östgötsk, Ög 67, tecknat **sirkir**. Troligen har det också funnits i den defekta Sö 342 **-rkir**. — Kvinnonamnet *Æringunn* synes icke vara förut känt.

Den bro, som omtalas i inskriften, har tydligen lett tvärs över dalen. Huruvida några lämningar finnas kvar av den är för närvarande icke känt. Mitt emot på andra sidan finnas några gravhögar, straxt SV om Glömsta.

301. Ågesta bro, Huddinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 151.

Litteratur: R. Dybeck, Svenska runurkunder 2, s. 29 (utan avbildning); O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 102, 106, 125; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Hermelin a. a.; Boije, fotografi (ATA); R. Haglund, etsning efter Boijes foto (ATA); Brate 1908 (ATA).

»Ågesta bro» är namnet på den gamla stenbron över bäcken från Ågestasjön till Magelungen, ung. 1 km. NV om Ågesta, fågelvägen. Straxt V om bron ligger på vägens södra sida en kulle, som mot V begränsas av ett jordfast klippblock. Med järnkrampor fäst vid detta står runstenen, inom lägenheten Runstens tomt och o. 150 m. V om bron. Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Årsta».

Runstenen vid Ågesta bro omtalas första gången av Dybeck (1857). Den var redan då blott ett fragment. »Bron omlades», säger han, »för 5—6 år sedan af Dalkarlar, och desse, ehuru genom runstafvar i sin hemort säkerligen bekante med runor, sprängde och använde större delen af stenen». I en senare reseberättelse (ATA) meddelar han: »Vid Ågestad i Huddinge socken . . . berättades mig, hvad ingen då kände, att runstenen för omkring 16 år sedan varit hel och stått nära den lilla bro, vid hvilken stycket träffats af mig. Kort därpå hade han af Dalkarlar blifvit krossad och jemte andra stenar begagnad till brons iståndssättning.» Också Hermelin, som några år senare besökte platsen, hade härom erhållit upplysningar: »Tyvärr har denna sten, som förr måtte hafva varit mycket praktfull, blifvit illa söndersprängd för någon tid sedan, dock oafsigtligt, hvad sprängningsarbetet vidkommer. Stenen låg, med inskriften nedåt, icke långt ifrån den plats, där fragmentet nu befinner sig, då för flera år sedan en bro öfver det närgränsande vattendraget skulle göras och ett sprängskott sattes i stenen. Bitarne omvändes och upptäckten af ristningen gjordes. Hade det nu stannat härvid, så skulle allt hafva varit teml. väl bestält, ty bitarne kunde hafva blifvit sammanfogade; men det synes som om brobyggmästaren icke kunnat motstå frestelsen att i bron inlägga de tjenligaste styckena. — Förleden vår hade den ifrågavarande bron åter kommit i olag och måste läggas om. Den nuvarande inspektoren på Ågesta tillsade då arbetarna, att noga syna alla i bron befintliga stenar på det att hvad som saknades af ristningen måtte komma till rätta. Denna tillsägelse har verkligen haft till följd att de båda mindre å pl. synliga fragmenterna kommit till rätta. Hade någon vid runskrift van person varit närvarande skulle troligen äfven det öfriga blifvit funnet.» Av dessa båda mindre bitar var det ena, en smal flisa utmed h. sidan av det bevarade mittstycket, borta redan vid Boijes besök 1884. Det andra fanns kvar ännu 1908, då det omtalas och avbildas av Brate, men söktes 1930 förgäves och var enligt lägenhetsägarens utsago försvunnet, då han 1920 kom till platsen.

Granit. Höjd 1,86 m., största bredd 0,73 m. Ytan är jämn och slät och ristningen jämförelsevis djup och tydlig.

Inskrift (det inom [] på de nu förkomna styckena):

.. **puri**[**R**: **auk**] . . . **ui** . . . [**s**]**taean** . . . **f--:o** . . . **a:faþr** . . . [..]
5 10 15 20 25

ÞoriR ok [Svæinn?] . . . stein . . . faður . . .

»Tore och [Sven] . . . sten . . . fader.»

Till läsningen: 9 har säkerligen varit **u**, ehuru endast nedre delen av bst är bevarad. 10 har en tydlig och klar stav, någon bst kan knappast ha funnits, och runan är sålunda ett **i**. Alla runorna i 11—16 **stae**an äro fullt tydliga. 14 **e** har en tydligt ristad prick. 18 är ett **i**; ytan är här så väl bevarad, att spår av bst ovillkorligen skulle ha märkts, om de en gång funnits ristade. 19 är däremot vida mera svagt. Av 20 **o** äro bst tydliga. 25 är snarare **r** än **u**, men bst är osäker. — Dybeck: 9—10 **in**, 11—16 **tain**, 17—25 **f:a . . . ia:faþu**. — Hermelin: 9—10 **ui-**, 11—16 **stae**an, 22—25 **faþu**. — Boije: 9—10 **ui**, 11—16 **-taian**, 17—25 **fi-:o . . . -a:faþu**. — Brate: 9—10 **--**, 11—16 **stae**an, 17—25 **fi-:o . . . a:faþr**.

Med avseende på sin ornamentik visar Ågesta-stenen stor likhet med ett flertal andra runstenar i norra Södertörn. En av dessa är Farsta-stenen, Sö 290, till vilken avståndet fågelvägen blott är ett par km. Hermelin finner det påtagligt, att de äro ristade av samme man. En överensstämmande detalj är **t**-runans form; en olikhet å andra sidan skiljetecknen (+ på Farsta-stenen, : på Ågesta-stenen). Inskrifternas första namn är gemensamt, *ÞoriR*. Det förefaller därför frestande att tro, att andra namnet även på Ågesta-stenen har varit *Svæinn*. Den ena stenen har i så fall de båda bröderna rest till minne av sin fader, den andra till minne av en broder Vinjut.

302. Bergaholm, Salems sn, Svartlösa hd.

Pl. 152, 153.

Litteratur: R. Dybeck, Runa (fol.) 1 (1865), s. 29, 48, 85; O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 135, 137, 175; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck, teckning (ATA); Dybeck a. a.; Hermelin a. a.; Brate 1900.

Runstenen vid Bergaholm är upptäckt av R. Dybeck, som härom berättar följande: »Gården Bergaholm ligger på en höjd, hvilken sträcker sig ett stycke vester ut från stället. I höjdens södra sluttning, nedanför hvilken landsvägen mellan Stockholm och Södertälje löper, äro talrika minnesmärken från hednatiden, såsom en stor och präktig skeppssättning med för- och aktersten, en bautasten, flere grafkullar och stenkretsar m. m. Jag har ofta sett och granskat dessa väl bibehållna fornlemningar; men först i Oktober månad sistlidet år föll det mig in att nogare bese en längre, i det närmaste liggande, sten vid höjdsluttningens fot. Å hans nedåt varande mossstupna sida upptäcktes nu svaga slingor och runor.» Runstenen står nu rest på sin gamla plats, i södra kanten av gravfältet i björkhagen V om gården, mitt i gärdesgården mot ett åkerstycke och blott ett par tiotal meter N om landsvägen Stockholm-Södertälje. Ristningen är vänd söderut mot vägen.

Höjd 1,75 m., bredd (nedtill) 1 m. Ytan är någorlunda plan men icke släthuggen och därför fylld av små gropar och upphöjningar. Ristningen är i det hela grund, med fina linjer; dock är läsningen knappast på någon punkt tveivelaktig. Otydligare äro en del av ornamenten.

Inskrift:

a : ustain · lit · raisa · stain · at · þurkirþi · sistur · sina · hilbiarn || at · moþur · sina

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Øystæinn let ræisa stæin at Þorgærði, systur sina, H[a]llbiorn at moður sina.

»Östen lät resa stenen efter Torgärd, sin syster, Hallbjörn efter sin moder.»

Till läsningen: De båda punkterna : efter 1 **a** göra intryck av att vara huggna. För övrigt har inskriften emellertid · som skiljetecken. Icke stungna äro 2 **u**, 9 **i**, 26 **k**. 27 är **i**, icke **a** eller **e**. 32 är säkerligen **i**. 3 cm. uppifrån utgår visserligen åt h. en fåra, som möjligen kan vara huggen och sålunda början till bst för ett **u**; men intet spår finnes av mellersta och nedre delen, vilket borde synas, om **u** här varit ristat. Avståndet till nästa runa talar även för ett **i**. 42 är **i**, icke **e** eller **a**. — Dybeck har i Runa tre läsningar av inskriften; den sista (1873), som han tydligen anser som den definitiva, överensstämmer med teckningen i ATA. 27 har på teckningen en prickad (sålunda osäker) bst för **a**; 31—36 **sustur**. — Hermelin (en vida sämre teckning än Dybeck): 1—7 **-ustain**, 31—36 **sostur**, 37—40 **oina**, 41—48 **hilb...**, 51—59 **mupur sin**. — Boije: 31—36 **sistur**. — Brate: 31—36 **sustur**.

Inskriftens **a**-, **n**- och **o**-runor ha ensidig bistav. Bistaven i **u** och **r** utgår icke från hst, utan från övre slinglinjen ett stycke från hst. Detsamma är delvis även fallet med **t**-runorna.

Øystæinn och *Þorgærðr* äro tämligen vanliga namn under vikingatiden. Om *Þorgærðr* se nedan Sö 306. I **hilbiarn** är det första **i** sannolikt felristning för **a**. Namnet *Hallbiorn* är belagt även Sö 195.

Bergaholm-stenens ornamentik har en avgjord uppländsk prägel.

303. Bornö, Salems sn, Svartlösa hd.

Pl. 192.

Litteratur: Handlingar i ATA (skrivelse från folkskollärare A. Vernborg 3.6. 1919; E. Brates reseberättelse 1919).
 Avbildningar: A. Vernborg, teckning (ATA); Brate 1919.

Folkskolläraren A. Vernborg i Salem anmälde 1919, att han funnit ett stycke av en runsten »på Bornö, en ö i Bornsjön». Enligt vad han hört sägas skulle ytterligare någon eller några bitar finnas i en stenbro över ett dike». Med anledning härav besökte Brate samma år platsen. Runstensfragmentet låg då c:a 200 m. V om Bornö gård, 100 m. S om Bornsjöns strand invid en bro som går över det dike som begränsar trädgården i V. Trots dessa noggranna lokaluppgifter har stenen vid senare gjorda efterforskningar icke kunnat återfinnas.

Enligt uppgift var stenen vacker röd granit.

Inskrift:

... **R : þurhar : uk frusta : sun...**

Någon säker tolkning medgiver icke den fragmentariska inskriften. **þurhar** är möjligen en form av mansnamnet *Þorgæirr*, här i ack., styrt av ett föregående *æftir*. Jfr Sö 74 **þuraar**.

... [*æfti*]_R *Þorgæir ok Frosta, syn[i]* ...

»... efter Torger och Froste, söner till ...»

Namnet *Frosti* förekommer även Sö 22 och 219. **þurhar** torde väl återge namnet *Þorgæirr*; jfr **þuraar** (nom.) Sö 74. Kvinnonamn är däremot **þoruar** (ack.) Sö 120.

Stenen har sannolikt varit ristad av samme man som Sö 299 Huddinge kyrka. Härpå tyder runornas former, särskilt **r** och **ᚱ**, skiljetecknet **:**, den karakteristiska, »darrhänta» ristningstekniken, bruket av **u**-runan i **pur-**, formen **uk**, i båda fallen utan följande skiljetecken.

304. Oxelby, Salems sn, Svartlösa hd.

Pl. 152.

Litteratur: R. Dybeck, Runa (fol.) 1 (1865), s. 29, 47; O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 137, 143; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a. (pl. 11 n:r 10); Brate 1903.

I sin reseberättelse för 1867 (ATA) meddelar Dybeck följande om fyndet av Oxelby-stenen: »I en björkbacke uti Oxelby östra gärde, nära ett åkerdike, varsnades fem, såsom det syntes, nyuppbrutne stenar, alle med friska brott; och vid närmare påseende funnos de vara runristade. Med biträde af arbetsfolk, tillkalladt från gårdet, blefvo styckena inom två timmar behörigt ordnade, så att största delen af den enkla runslingan sammanhängde och ändarna af tre korsblad, jämnte framdelen af en under korset ristad djurbild, syntes. Men ännu fattades åtminstone ett stort stycke. Det syntes icke och ingen visste hvar det fanns. Rättaren C. G. Settergren uppgaf, på frågor af mig, att stenen för tre år sedan legat hel i åkern; att Settergren då, för att lättare kunna få honom derutur, sprängt stenen med ett skott midt uti, samt att styckena, hvilkas antal han icke räknat, derefter förts till närmaste gräsvall, der några blifvit lagda på ett stenrös; tilläggande Settergren upprepade gånger, att ingen ristning syntes ofvanpå stenen, medan han låg i åkern, och att sten till hvarjehanda behof plägade hemtas från röset, hvarför han trodde att det förkomna stycket blifvit bortfördt. De närvarande voro af samma tanke; men jag lät med järnstör undersöka närmaste ändan af åkern, och spettet nådde snart en stor sten, hvilken fanns vara runstenens, äfven spräckta, fotstycke, derå det återstående af slingan och djuret var ristadt; dock saknades en mängd skärfvor, der borrhålet varit.» Året därpå (1868) hade de hoplagda styckena blifvit spridda, och ett av dem söktes förgäves. 1869 funnos fem stycken i behåll; de övriga tre saknades. — Boije fann (1884) sju stycken med runor, dessutom tvenne stycken av foten, ett större och ett mindre, utan ristning. Vid Brates första besök 1900 funnos sammanlagt sex stycken; ett mittstycke med ett par runor och en del av korset var borta, likaså det mindre fotstycket. År 1902 restes stenen och styckena sammanfogades med cement. Den står nu vid östra sidan av utfartsvägen från Vällinge till landsvägen Stockholm-Södertälje, nedanför slutningen av en bergbacke. På andra sidan om Vällinge-vägen, mitt emot runstenen, utgick tidigare en väg till Oxelby, som ligger rakt i V; numera återstår blott en föga brukad gärdesväg. Platsen där stenen står rest befinner sig enligt Boije 30 steg från den ursprungliga fyndplatsen.¹

Höjd 1,62 m.; bredd nedtill 1,07 m., över korsets översta del 0,93 m. Ristningen är djup och tydlig.

Inskrift (det inom [] efter Dybeck och Boije):

× **kuti** × × **lit** × **raisa** + [**st**]ain + **pinsa** × **eftir** + **urukiu** + **sun** + **sin** +
 5 10 15 20 25 30 35

Guti let ræisa stein þensa æftir Orøkiu, sun sinn.

»Gute lät resa denna sten efter Orökja, sin son.»

¹ Säkertligen är det denna sten som åsyftas, då i H. O. Indebetou, *Södermanlands minnen* (1877), s. 177 bland runstenar i Salem upptages en »vid Oxhagstorp v. om Bornsjön», nyupptäckt av R. Dybeck.

Till läsningen: Icke stungna äro 1 **k**, 6, 19 **i**, 30 **u**. Däremot tydligt stunget 23 **e**. »Efter \times **kuti** \times ser det ut som det vore en lucka i inskriften, liksom ett stycke hade fallit ur stenen, i det att stenens yta höjer sig till en afsats, hvars krön utgöres af en skarp kant, efter hvilken inskriften fortsättes i ett högre plan. Afståndet mellan skiljetecknet efter **kuti** och före **lit** är precis lika stort som mellan skiljetecknen före och efter **lit**; alltså har däremellan blott kunnat rymmas tre runor. Då ett namn här är otänkbart, emedan **lit** står i sing., och intet annat ord än på sin höjd ett tillnamn till **kuti** är möjligt och ett sådant icke synnerligen sannolikt, torde rätta förhållandet vara, att mellan dessa skiljetecken aldrig någonting stått ristadt på grund af den afsats, som här finnes i stenen» (Brate). Det nedre stycket, med \times **kuti** \times ligger ungefär 5 cm. lägre än det övre, med \times **lit**. I 24 **f** saknas övre bst; den nedre är tydlig. — Dybeck: 18—22 **pinsi**. Dybeck har trott sig spåra runor på bandet mellan korsarmarna (på det nu förlorade mittstycket), men enligt Boije hörde detta säkert till ornamentiken.

Mansnamnet *Guti* är icke ovanligt på vikingatidens runstenar. Det förekommer Ög 155, T 22 Strö (Vgl.), L 1202 Uppgränna (Smål.) samt i Uppland L 133 Bälunge, 160 Rörby, Bälunge sn, 242 Bräcksta, Tensta sn, 594 Ösbygarn, 690 och 691 Hummelsta, Löts sn, 707 och 708 Kungsby, Veckholms sn. Om *Orøkia* se Sö 205.

305. Söderby (nu Lindhov) l. Tumba, Botkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 153, 154. Pl. 8: B 762.

Litteratur: B 762, L 989, 817 a (s. 292). — Ransakningarna 1667—84; brev från Fr. Schürer v. Waldheim till J. G. Liljegren ^{31/8} 1834 (ATA); J. H. Schröder, hs S 115 (i Uppsala Universitets Bibliotek), bl. 32 v; C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed*, 1852), s. 223 f.; R. Dybeck, Svenska runurkunder 1 (1855), s. 18 n.; O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 2, 67; H. Hildebrand, Skrivelse ^{25/11} 1872 (ATA); S. Boije, Anteckningar.

Äldre avbildningar: P. Törnevall (i *Peringskiölds Monumenta Sudermanniae* och B 762); Fr. Schürer v. Waldheim, teckning 1834 (ATA); R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA); Säve a. a., tab. VIII (litografi efter teckning av Rudbeck); Hermelin a. a.; Boije, foto (ATA); R. Haglund, etsning (efter Boijes foto); Å. Melin, fotografier från flyttningen 1927 (ATA).

Enligt den äldsta uppgiften, i *Ransakningarna* 1667—84, hade runstenen sin plats »väster om Quarnegården Tumba, i Skogen på en högh Backe, hardt när Quarne Siön och är til Längden 2 ¹/₂, men til bredden Nedre wedh Jorden 2 alnar, och sedan kantig alt upføre, med Runeskriffter på båda sijdor». Det sista beror på något misstag; stenen är ristad endast på en sida. Peringskiöld uppger, i *Monumenta Sudermanniae*, platsen som »widh Tumboo qwarnar»; han förväxlar Tumba med Tumbo socken i Västerrekarne härad. Även i *Bautil* är stenen uppförd under Tumbo socken, »vid Qvarnen»; likaså hos Liljegren (L 989). Det är därför ej att undra på om den på 1800-talet kom att betraktas som nyfunnen. J. H. Schröder omtalar den i sina anteckningar om *Södermanlands fornminnen* på följande sätt: »Å skogen vid Tumba Pappersbruk, Tumba Malm kallad i orten, träffade jag en rätt vacker och ansenlig Runsten som i Bautil icke finnes upptagen Såsom vid obanad och föga nyttjad väg belägen å skogsmark är det ej underligt om den undgått Hadorphs och Peringskiölds uppmärksamhet.» Liljegren upptager den i sitt tillägg (s. 292): »på Tumba skog, vid vägen från Tumba till Lindhof», utan att anföra inskriften. Följande år (1934) har han av Schürer v. Waldheim fått närmare uppgifter, jämte en teckning av stenen. Denna säges stå i »Botkyrka Socken, Tumba Pappersbruk, ungefärligen 800 alnar från Brukets öfre grind, invid och till höger om vägen till Lindhof, samt öfverst på Sandstugubacken»; den ristade ytan var vänd mot NV. Säve upptager runstenen, efter meddelanden av frih. R. C. G. Rudbeck, bland »nyfunna svenska runinskrifter», som »hittills varit

alldeles förbisedda». Den befinner sig, säges det, »i Salems socken, nära Tumba pappersbruk, vid allfarvägen derifrån till Södertelje». Platsen är utmärkt å en karta av Schürer v. Waldheim (ATA), å Hermelins karta över fasta fornlämningar i Botkyrka socken och å Geologiska kartbladet »Stockholm». Den låg på Lindhovs ägor men alldeles invid gränsen till Tumba ägor och betydligt närmare Tumba gård än Lindhov. Omkring 300 m. Ö om runstenen låg nedanför backen torpet Sandstugan, och ungefär lika långt norrut Mosstorp; efter dessa båda ställen har stenen stundom uppkallats. Avståndet var icke stort till sockengränsen mellan Botkyrka och Salem; detta är anledningen till att stenen av Säve och Dybeck, liksom tyvärr i den till grund för detta verk liggande förteckningen över Södermanlands runinskrifter, blivit förd till Salems socken i stället för Botkyrka.

Under 1800-talet började stora mängder av grus schaktas ur åsen i stenens närhet. Redan 1855 förespår Dybeck, att stenen inom kort skulle komma att störta ned 20 till 30 alnar. År 1872 fann Hans Hildebrand vid ett besök läget så kritiskt, att han ombesörjde stenens flyttning till en mera skyddad plats i närheten. Därvid brast emellertid stenen sönder nedtill, och de båda styckena måste sammanfästas med en järnkrampa. — År 1927 flyttades stenen ned till den nya vägen Tumba-Uttran och restes i vinkeln mellan denna väg och uppfartsvägen till Läns-sanatoriet (Söderby sjukhus), omkring 60 m. NÖ om Uttrans station.

Ljusgrå granit. Ytan är ovanligt jämn och vacker. Höjd 2,60 m., bredd (nedtill) 1,51 m. Ristningen är omsorgsfullt utförd och djup, på det hela taget tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

× **sibi auk** × **tiarui** × **litu** × **raisa** || **stain** × **þinsa** × **iftir** × **þorkil** × **faþur** || **sin**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Sibbi ok Tiarvi letu raisa stein þensa æftir Þorkil, faður sinn.

»Sibbe och Tjarve läto resa denna sten efter Torkel, sin fader.»

Till läsningen: Genom brott i stenen, som har lagats med kitt och järnkrampa, ha nedtill några runor blivit skadade, dock icke så att någon enda är oviss. Av 8 **t** är h. bst borta genom avflagring. 9 är alldeles säkert **i** (icke **ɳ**). Icke stungna äro 15, 29, 33, 50 **i**. Runan 22 är otvivelaktigt avsedd att vara **a**, ehuru övre och nedre delen av hst saknas, varigenom runan fått utseende av ett skiljetecken ×. Det sista ordet, som ej har funnit plats i slingan, är fullt tydligt. — Törnevall (B 762): 9 **o**, med bst endast t. h.; 49—51 **sin** saknas. — Schürer v. Waldheim: 1—4 **siki**, 8—13 **thanui**; 49—51 **sin** saknas. — Rudbeck (och Säve): **siki**, **tiarui**. — Dybeck: **sibi**, **toarui**. — Hermelin: **sibi**, **tialui**. — Boije: **sibi**, **tiarui**. — Brate: **sibi**, **tiarui**.

Anmärkningsvärt är utseendet av runorna **b** (3) och **þ** (28, 38, 46); bistavens båge är i **þ** mycket stor, och i **b** går bistaven upptill och nedtill ej in till huvudstaven, utan till slinglinjerna.

Av inskriftens tre namn är *Þorkil*, faderns namn, vanligt under vikingatiden över hela Norden. Om *Sibbi*, kortnamn av *Sighbiorn*, se Sö 183; i uppländska inskrifter är det icke sällsynt. Den andre sonens namn, **tiarui**, är belagt även i en uppländsk inskrift, L 401 Elvsunda backe, Eds sn, tecknat **tirui**. Utan tvivel är det ett fornsvenskt *Tiarvi*, identiskt med isl. *Tigrvi*, tämligen rikligt belagt på Island men, märkligt nog, icke funnet i Norge. Enligt Lind är det ursprungligen ett binamn, sammanhängande med *tiara*, f. 'tjära' (ombildat av äldre **tigrva*, ack. *tigru*). Säve, som redan har sammanställt inskriftens **tiarui** med isl. *Tigrvi* och härlett det ur appellativet isl. *tiara*, f., förmodar, att det ursprungligen har varit ett trälnamn. Innebörden har varit 'den som sysslar med tjärbränning, den med tjära besudlade, den smutsige eller mörkbrune'. »Att det, ehuru ifrån begynnelsen ett trälnamn, likväl kan hafva öfvergått till ett bonde-namn, är väl icke så utan exempel, att det kan hindra den här försökta förklaringen.» — Brate uppfattar **tiarui** antingen som *Diarfi*, egentligen svag biform till adj. *diarfr* 'djärv', eller som ett kvinnonamn *Diar(f)vi*, sammansatt av *diarfr* och den i kvinnonamn vanliga efterleden *-vi*.